

Tillgänglighet och bemötande

Ökad tillgänglighet i Jamtlis barn- och ungdomsverksamhet

Britt-Marie Borgström
Malin Bäckström
Kerstin Wallin

Innehåll

Bakgrund	3
Projektets mål	3
Nätverksbyggande	5
Statlig nivå	5
Landstingsnivå	5
Kommunal nivå	6
Programverksamhet för funktionshindrade barn	8
A) Dockan Johan i Lill-Gulle/bakar krus i järnspisen	9
B) Tidsresan ”Det stora vårbaket”	10
C) Tidsresan ”Skogsbruk och husliga sysslor”	11
D) Tidsrepet ”Tuta och kör i Macken”	12
E) Tidsresan ”Julstök med besök av julbocken”	15
F) Upplevelsedag för särskolan	16
Anpassning av fysisk miljö	17
Lekmiljöns betydelse	17
Hackåsgården på Jamtli	18
Generella råd	19
Resultat	22
Reflexioner och erfarenheter	22
Synnedsättningar	23
Hörselnedsättningar	26
Neuropsykiatriska funktionshinder	28
Barn med ovanliga, allvarliga funktionshinder	31
Barn med utvecklingsstörning	32
Barn med behov av särskilt stöd	36
Framtida utvecklingsidéer	37
Avslutande summering	38

Tack vare medel från Statens Kulturråd har projektet Tillgänglighet och bemötande genomförts vårterminen 2005 och under höst och vårterminen 2006. Projektet har genomförts av Jamtli, Jämtlands läns museum. Basen för projektet har varit förskoleverksamheten på Jamtli, och verksamheten har genomförts av förskolans ordinarie personal, museipedagogerna och förskollärarna, Britt-Marie Borgström och Kerstin Wallin.

Vi vill förtydliga att när vi i rapporten skriver barn så innefattar det barn och ungdomar till och med 18 år. När vi skriver pedagoger så menar vi all personal som omger barnet.

Bakgrund

Funktionshindrade barn har alltid varit välkomna tillsammans med sina föräldrar till Jamtlis öppna förskola liksom till den programverksamhet som Jamtli erbjuder förskolegrupper i länet. Under loppet av de senaste tjugo åren har barn med många olika slag av funktionshinder deltagit, och vi har iakttagit hur väl till exempel tidsresemetoden passar målgruppen.

Under åren 2000–2002 arbetade Kerstin Wallin delvis inom Norra Skolan som tillhör Barn- och Utbildningsförvaltningen i Östersunds kommun. Under två dagar i veckan arbetade hon tillsammans med en specialpedagog som resurs för barn i 6–8 årsåldern. Kerstin hade möjlighet att i den traditionella skolmiljön pröva arbetsätt och metoder som utvecklats på Jamtli. Barnen deltog även i program som genomfördes på Hackåsgården. Tankarna kring att erbjuda riktade program till barn med funktionshinder mognade.

För att få mera kunskap om målgruppens behov deltog förskolans personal under höstterminen 2002 i en studiedag riktad till personal inom kommun och landsting som arbetar med funktionshindrade barn. Här knöts bland annat kontakt med Specialpedagogiska Institutet och deras rådgivare för synskadade barn. Grunden lades till ett samarbete som sedan fördjupats genom projektet.

Ett steg mot att utveckla verksamhet riktad mot särskolan togs läsåret 2001/02 genom kontakt med särskolan i Funäsdalen i Härjedalens kommun. En av specialpedagogerna hade deltagit i en tidsresemetodikkurs på Jamtli och funnit att detta skulle passa hennes elever på särskolans högstadium mycket bra. En första kontakt med särskolan i Östersunds kommun togs i samband med att en gemensam tidsresa genomfördes med högstadieelever från Härjedalens kommun och deras blivande klasskamrater på gymnasiesärskolan i Östersund.

Ytterligare erfarenheter kring arbete med funktionshindrade barn gjordes genom den försöksverksamhet som genomfördes inom ramen för det Nationella uppdrag som länsmuseum hade under perioden 2003–2005. Försöket gick ut på att vidareutveckla tidsresemetodiken och anpassa den till riktigt små barn, samt i viss mån för barn med särskilda behov. Sammantaget bildar dessa tidigare erfarenheter bakgrunden till projektet Tillgänglighet och bemötande.

Projektets mål

Projektet har specifikt riktats till målgruppen funktionshindrade barn och ungdomar. Inom ramen för detta har två huvudsakliga mål funnits:

1. Att skapa ett nätverk bestående av de professionella nyckelpersoner som omger barnen på statlig, landstings och kommunal nivå, få dem att upptäcka möjligheterna på Jamtli och därigenom säkra en långsiktig samverkan.
2. Att utveckla Jamtlis arbetssätt i dialog med barnens ansvariga specialpedagoger för att hitta modeller och metodik som passar de funktionshindrade barnen. Här har strävan varit att

utveckla nya pedagogiska grepp med inspiration från barnen och deras specialpedagoger, samt vid slutet av projektperioden även sprida erfarenheterna till andra kulturinstitutioner. Som en del i detta mål har även ingått att göra vissa fysiska anpassningar av lekmiljön vid förskolan på Jamtli.

Projektet har genomförts i samarbete med några utvalda pilotgrupper av funktionshindrade barn och ungdomar inom Östersunds kommun och Jämtlands län. En strävan har varit att hitta pilotgrupper som representerar både statlig, landstings och kommunal nivå, samt att prioritera grupper av funktionshindrade som inte tidigare haft kontakt med Jamtli.

Några viktiga steg i arbetet för att nå målen har varit:

- att bygga upp kontakt med nyckelpersoner, ansvariga för funktionshindrade barn på statlig, landstings- och kommunal nivå.
- att tillsammans med ansvariga specialpedagoger planera programverksamhet för de utvalda målgrupperna. Programmen har genomförts, utvärderats och slutligen resulterat i metodiska strategier kopplade till de olika funktionshindren (se vidare under resultat).
- göra en plan för fysisk anpassning av miljön runt förskoleanläggningen på Jamtli, samt förverkliga vissa delar av den.
- att genomföra ett miniseminarium med representanter från de olika nyckelpersonerna inom de olika nivåerna, samt museiledningen och disputerad personal från museet. Seminariet, som genomfördes vid slutet av år 1, syftade till att inhämta synpunkter och erfarenheter från deltagarna och blev ett viktigt nytt avstamp inför etapp 2.
- att formulera de nya erfarenheterna i en rapport, samt genomföra en avslutande konferens vid projekttidens slut.

Nätverksbyggande

Utdrag från projektbeskrivningen:

”Stor vikt kommer att läggas på att finna de nyckelpersoner som har kontakt med målgruppen för att därefter kunna erbjuda målgruppen skräddarsydda program. En nära samverkan med nyckelpersoner i alla nivåer är viktiga för projektets framgång. Eftersom de flesta av de funktionshindrade barnen är integrerade i den ordinarie förskolan, och till viss del i skolan, är de specialpedagoger som möter barnen viktiga samarbetspartners. Inte förrän vi uppnått nyckelpersonernas insikt i de möjligheter som finns inom det museipedagogiska fältet kan vi räkna med att nå ända fram till målgruppen. Nyckelpersonernas positiva inställning är också nödvändig för att vi ska kunna våga hoppas på en långsiktighet i verksamheten.”

Nätverksbyggande har varit ett av projektets två mål. Stor kraft har lagts på att hitta de ansvariga organisationerna/myndigheterna för funktionshindrade barn inom de olika sektorerna stat, landsting och kommun, samt att sätta oss in i deras målsättning, organisation och verksamhet och inleda samarbete med dem.

Nedan följer en presentation av de kontakter som knutits på olika nivåer, samt vilka samarbeten detta lett till.

Statlig nivå

Specialpedagogiska institutet

Specialpedagogiska institutet är en rikstäckande myndighet för statens samlade stöd i specialpedagogiska frågor. Specialpedagogiska institutets uppdrag är att vara ett stöd till kommunerna, bland annat för att uppfylla målsättningen att alla skall ges likvärdiga förutsättningar för att nå de nationella målen för förskolan och skolan.

Kontakten med Specialpedagogiska institutet har lett till genomförandet av programverksamhet med gravt synskadade barn i länet. Rådgivarna har använt sig av Jamtli som en mötesplats för sina länsträffar med barnen och deras assistenter.

Handisam, myndigheten för handikappolitisk samordning

Handisam har regeringens uppdrag att verka samordnande och pådrivande i svensk handikappolitik. Handisams verksamhetsidé är att påskynda utvecklingen mot ett samhälle där alla kan delta jämlikt oavsett funktionsförmåga.

Socialstyrelsens Institut För Särskilt Utbildningsstöd – sisus

Sisus har som uppgift att förbättra studiemöjligheterna för unga och vuxna med funktionshinder. För att kunna göra det ansvarar Sisus för vissa stödformer inom tre utbildningsområden:

- Folkhögskola, Universitet o Högskola
- Korttidsstudier
- Riksgymnasium för svårt rörelsehindrade ungdomar

Vi har varit i kontakt med sisus under projektets inledande skede och informerat om vårt projekt.

Landstingsnivå

Länshandikapprådet/LHR

Länshandikapprådet består av politiker från Landstinget, Försäkringskassan, Länsarbetsnämnden och kommunförbundet samt representanter från länets 33 handikapporganisationer. Tjäns-

temän från de offentliga myndigheterna i länet ingår. Till LHR är också landstingets brukarråd knutna. Här överlägger valda representanter från handikapprörelsen med berörd personal. Länshandikapprådet är ett forum för överläggningar och informationsutbyten mellan dessa olika parter. Inom LHR bevakas bland annat tillgänglighetsfrågor, habilitering/rehabilitering, hjälpmedel, social service, och fritids- och kulturaktiviteter.

Kontakten med Länshandikapprådet har lett till möjligheten att presentera projektet vid LHR:s möten, samt till att nya samverkansparter har hittats.

Barn och ungdomshabiliteringen

Barn och ungdomshabiliteringen är en specialistklinik inom länssjukvården. Flera yrkeskategorier samarbetar i team för att få en helhetsbild vid utredningar och uppläggning av eventuell behandling. I teamen ingår sjukgymnast, socionom, läkare, dietist, logoped, specialpedagog, psykolog, arbetsterapeut, teamsekreterare, samt sjuksköterska och uroterapeut. I team 5 ingår dessutom barnskötare/undersköterska, fritidspedagog och pedagog. Samtliga team arbetar med utredning, utbildning och behandlingsinsatser.

Kontakten med Carina Stenström från team 5 vid barn och ungdomshabiliteringen har lett till spännande idéer kring hur man kan arbeta med sinnesupplevelser (se vidare sid 38).

Pedagogiska hörselvården

Inom landstingets hörselvård ligger pedagogiska hörselvården som erbjuder hörselhabilitering och rehabilitering. Avsikten med rehabilitering är att ge kunskap, förståelse och möjligheter att påverka sin situation som hörselskadad. Inom pedagogiska hörselvården arbetar bland annat en hörselpedagog som är ansvarig för barnen och deras hörsel- och skolsituation samt föräldrakontakter. Kontakten med pedagogiska hörselvården har resulterat i nätverksträffar för hörselskadade barn.

Kommunal nivå

Kommunala Handikapprådet

I länets alla kommuner finns ett kommunalt handikappråd. Här ingår representanter för politiker, handikapprörelsen och den kommunala verksamheten. Sammansättningen och omfattningen av antal ledamöter är olika i varje kommun. Kommunala handikapprådets uppgift är i princip densamma som för Länets handikappråd men på lokal nivå. Ansvarsområden är bland annat sociala frågor, kultur, fritid, gator och parkområden, trafik, miljö och byggnader.

Kontakt har knutits med Gunilla Stålhane som är kommunal handikappsamordnare i Östersunds kommun och sorterar under enheten Vård och Omsorg. Detta har bland annat resulterat i ökad närhet till medlemmarna i de olika handikappföreningarna.

Elevhälsan, Barn- och Utbildningsförvaltningen

Enheten Elevhälsan sorterar under barn och utbildningsförvaltningen i Östersunds kommun och målgrupp är barn inom förskolan till och med ungdomar i gymnasieskolan. Enhetschef är Marianne Laurin-Jakobsson som arbetar direkt under förvaltningschefen. Elevhälsan bildades i samband med att Östersunds kommun frångick ”köp och säljmodellen” och istället skapade en samlad enhet som berör elevernas hälsa till exempel habilitering, socialtjänst, barn och ungdomspsykiatri.

Genom kontakten med Elevhälsan har vi fått hjälp att ”ringa in” lämpliga grupper för våra program. Ett sådant exempel är Resursskolan, ett resurscentrum som bildats inom Elevhälsan för att hjälpa barn med behov av särskilt stöd. Dessa har deltagit i program under projektperioden.

Handikappsamverkan

Handikappsamverkan är en paraplyorganisation som består av en rad handikappförbund. Organisationen finns organiserad både på nationell nivå och lokal, kommunal nivå. På nationell nivå har Handikappförbundens samarbetsorgan i uppdrag att vara handikapprörelsens enade röst mot regering, riksdag och centrala myndigheter. I dag är 43 av landets handikappförbund medlemmar i samarbetsorganet. Dessa är fristående från Handikappförbundens samarbetsorgan men samarbetet är tätt. Handikappsamverkan på lokal nivå kan bland annat ge tips och råd om tillgänglighetsbefrämjande åtgärder. De är en bra partner att använda om man vill påverka kommunen för funktionshindrades bästa. Vår kontakt med Handikappsamverkan i Östersunds kommun har haft stor betydelse i samband med framtagandet av en tillgänglighetsplan för Hackåsgården (se sid 19).

Programverksamhet för funktionshindrade barn

Projektets andra övergripande mål har varit att utveckla befintlig programverksamhet och anpassa den till funktionshindrade barn.

Utdrag från projektbeskrivningen:

"Stommen i den verksamhet som ska erbjudas barnen kommer att vara skraddarsydda program som skapas i nära dialog med specialpedagoger. Programmen utformas efter målgruppens specifika behov och med utgångspunkt i ett lekpedagogiskt arbetsätt."

"Trygghet, kontinuitet och upprepning kommer att vara viktiga ledord för planeringen av verksamheten. Ett nytt perspektiv krävs för den verksamhet som kommer att erbjudas. Det enskilda barnet står i fokus. Det innebär att mer tid måste läggas före ett genomförande av programmet. Där är en diskussion med specialpedagog ett givet inslag. Vår erfarenhet säger oss att dessa förberedande samtal och möten är nödvändiga när vi försöker nå nya målgrupper. Det räcker inte med bara annonser och utskick. Det handlar om att skraddarsy program med brukaren i centrum. Man kan därför påstå att vi har som intention att utveckla särskilda museipedagogiska grepp för de funktionshindrade. Nya grepp som har sin utgångspunkt i redan existerande grepp, men även i Jamtlis öppna förskolas metodik och Jamtlis tidsresemetodik. Avsikten är också att denna utveckling sker i nära samarbete med specialpedagoger och att det sker genom iakttagelser av målgruppens konkreta agerande under projekttiden."

Vi har under projekttiden tagit emot nio pilotgrupper under vårterminen 2005 med totalt 80 deltagare. Under 2006 har vi tagit emot 28 pilotgrupper med sammanlagt 454 deltagare. Totalt under projektiden blir det 534 deltagare fördelat på 37 grupper.

År 1 koncentrerades till målgruppen från förskola till och med tidigare delen inom skolan, (6–12 år), medan år två inriktades på äldre elever, främst inom särskolan och gymnasiesärskolan i Östersunds kommun. Dessa har varit mellan 10 och 21 år. Många av de elever som går i gymnasiesärskolan i Östersund kommer från hela Jämtlands län.

Olika slags funktionshinder har varit representerade inom dessa grupper, såsom barn med syn- och hörselnedsättningar, barn i behov av särskilt stöd, diabetesbarn, autistiska barn och barn med Downs syndrom samt med inlärningssvårigheter. Även barn med mycket allvarliga funktionshinder från habiliteringen har deltagit.

Programmen har utformats i *dialog* med ansvarspedagogerna för respektive grupp. Planeringen har sett olika ut beroende på målgruppens behov. Programmets syfte kan ha varit att stimulera ett aktuellt barn *tillsammans* med sina kamrater. Behovet av trygghet är ofta stort för denna målgrupp, varför det är viktigt att barnets personal och kamrater finns med. Ansvarspedagogen eller i vissa fall delar av arbetslaget har tillsammans med oss "skraddarsytt" ett eller flera program. Det har vid planeringstillfället varit viktigt att barnens pedagoger varit fysiskt på plats i Hackåsgården för att kunna få en upplevelse av miljön och den lekrekvisita som finns i gården. Vi har också haft planering och upplägg endast via samtal per telefon, dock med sämre slutresultat.

Under projekttiden har vi valt att pröva 6 olika program:

A	Dockan Johan i Lill-Gulle/bakar krus i järnspisen	(yngre elever)
B	Tidsresan – "Det stora vårbaket"	(yngre elever)

- C Tidsresan – ”Skogsbruk och husliga sysslor” (äldre elever)
D Tidsrepet – ”Tuta och kör i Macken” (äldre elever)
E. Tidsresan – ”Julstök med Julbocken på besök” (äldre elever)

Dessutom har även program med bak i bagarstugan och pepparkaksbak i Hackåsgården genomförts (yngre och äldre elever).

F. Utöver dessa har också en samlad upplevelsedag för särskolans äldre elever genomförts i september 2006.

A) Dockan Johan i Lill-Gulle/bakar krus i järnspisen

Bas för programmet är den Lek och lärmiljö i Hackåsgårdens sal som är uppbyggd kring temat handelsboden förr. Lill-Gulle har som sin förlaga den riktiga Gulleboden på Jamtliområdet. I samma rum finns också Lill-köket som är ett förminskat gammeldags kök där inredningsdetaljerna kan kännas igen från det stora gammeldagsköket i rummet bredvid. Här finns både järnspis att låtsas laga mat på och ett litet matbord att sitta och äta vid. Ytterligare ett tema på detta program är när dockan Johan berättar om hur han brukar baka krus till mormor i järnspisen. Här får barnen baka syltkakor som sedan gräddas i den riktiga järnspisen. Många sinnesupplevelser samsas i detta program.

Programmen riktar sig till förskolebarn från 3 år och uppåt och programmets längd är två timmar. Det genomförs av en personal från oss på Jamtli Öppna Förskola tillsammans med barngruppens/klassens egna pedagoger.

Syftet med programmet

Att utifrån ett lekpedagogiskt arbetsätt låta leken och de upplevelser som leken skapar ge barnen möjligheter att göra egna jämförelser av handel/bak i dag och förr tiden. Ett annat syfte har varit att skapa möjligheter till social träning i en lustfylld lärandemiljö tillsammans med trygga kamrater. I de spontana leksituationer som uppstått har det varit viktigt att barnen själva driver leken framåt, medan de vuxna blir ”medlekare”. En viktig intention har varit att stimulera barnens fantasi.

Väga! Kg och hg – hur var det nu? Foto: Lillemor Fridell.

Upplägg och innehåll

Programmet startar genom en samling i Hackåsgårdens farstu, där vi bekantar oss med varandra. Vi får möjlighet att känna av barnen i gruppen och att bygga upp en förtroendefull och lustfylld stämning. Det är viktigt att skapa ett tryggt och positivt första möte med oss och miljön, samt att få barnen att känna sig nyfikna och fulla av förväntan inför vad vi tillsammans snart ska uppleva. Barnen får namnskyltar med sina egna namn som de förberett själva på förskolan eller nya gammeldags leknamn. Utdelningen av barnens egentillverkade namnskyltar blir ett tillfälle till rolig lek eftersom namnskyltarna hela tiden "råkar" hamna på fel person! Därefter smyger vi in till Hackåsgårdens sal, barnen är mycket samlade och fokuserade. Där väntar dockan Johan på barnen.

Temat handelsboden förr, introduceras via ett dockspel, där dockan Johan har en central roll. Johan har fått arbete som springpojke i Lill-Gulle. Introduktionen sker i dialog med barnen och dockan Johan blir vårt pedagogiska hjälpmedel för att väcka och fånga barnens intresse. Genom dockan kan vi öppna deras sinnen och komma dem närmare. Barnens ögon lyser när Johan berättar om allt han behöver hjälp med.

– Har barnen tid att stanna och hjälpa Johan? De får låna handelsbodsförkläden och vegamössor, precis som dockan Johan. De vuxna får också låna gammeldags kläder. Alla kan vara med i leken. Till Lill-Gulle har nya varor anlant och står ouppackade i stora trälådor. Det måste fyllas på i hyllorna. I Lill-köket ska maten lagas. Behövs det köpas in något? Efter en kort stund är leken i full gång. Barnens egen lek står i centrum i både Lill-Gulle och Lill-köket. Programmet avslutas med en gemensam fruktstund tillsammans med dockan Johan. Barnen har då möjlighet att berätta för honom om sina upplevelser.

I programmet med bak som tema genomförs upptakten i Hackåsgårdens gamla kök. Där pratar vi med barnen om hur matlagning och bak gick till förr i tiden. Var lagades maten? Hur fick man varmt i järnspisen (svartsuggan)? Var eldade man? Efter upptakten väcker barnen dockan Johan som ligger och sover i skåpsängen. Barnen undrar vad han har i sin lilla kont? Där finns ingredienser till kakor som Johan ska baka till mormor. Kan barnen hjälpa honom måntro? Programmet avslutas med saftkalas och avsmakning av de nygräddade kakorna.

B) Tidsresan "Det stora vårbaket"

I Tidsresan används två olika miljöer på friluftsmuseet, bagarstugan och födorådstugan, som båda hör till Jamtlis 1890-talsmiljö. Tidsresan är anpassad till förskolebarn i åldern från 5 år men lämpar sig även för yngre skolbarn. Den tar cirka en och en halv timme och genomförs av två personal från Jamtli.

Syfte med programmet

Att via ett lekpedagogiskt arbetssätt, där sinnesupplevelser och många prova på aktiviteter står i centrum, försöka ge barnen en uppfattning om livet förr. I centrum står det självhushållande samhället med tema från ax till kaka. Barnen får också möjlighet att "smaka på historien" genom att mathållning förr berörs. Fokus ligger också på kvinnliga arbeten och folktro knutet till temat.

Upplägg och innehåll

Efter att barnen hälsats välkomna bjuds de in i födorådstugan och introduceras i tidsresans tema. Varifrån kommer mjölet? Sådd, skörd och malning av korn berörs. Temat diskuteras med barnen via konkreta situationer som utgångspunkt och med jämförelser från vår egen tid. Därefter presenteras dramatsituationen för barnen. De får nya roller som barn i gården, personalen blir pigor och drängar på gården och vi blir barnens mamma respektive moster. Deras nya roller bekräftas via namnskyltar, vegamössor och schalletter. Tidsförflyttningen sker genom att vi tänder ett ljus, fattar varandras händer, blundar och snurrar det magiska kopparlocket. När

locket slutat att snurra har vi hamnat i förr i tiden och många flinka händer behövs till det stora vårbaket! Under tidsresan får barnen hjälpa mormor Stina i bagarstugan med tunnbrödbaket. Pappa Olof har glömt att lämna korn till malning vid kvarnen: Nu måste den gamla handkvarnen fram! Kokt potatis måste skalas och malas på ”pärkvarnen” till nästa dags bak så mjölet blir drygare. Efter allt arbete smakar det gott med nybakat tunnbröd och lingondricka!

Tidsresan avslutas med att vi återigen snurrar locket och på så vis tar oss tillbaka till nutiden igen. Det känns tryggt att tidsresan avslutas på samma sätt som den började.

Efter att vi ”avrollat” oss och barnen tagit av sig rollkläderna, delar vi ut olika slag av uppföljningsmaterial som grupperna kan fortsätta att arbeta med. Exempel på uppföljningsmaterial kan vara förstorade foton från vårt bildarkiv med baktema, boken Gästvänligt med brödrecept från hela världen, korn att så i kruka på förskolan.

C) Tidsresan ”Skogsbruk och husliga sysslor”

Syfte med programmet

Denna Tidsresa utspelar sig på vintern och genomfördes i mars 2006. Även här står dramalek, aktivitet och sinnesupplevelser i centrum, men ett särskilt syfte har också varit att fokusera på kulturell mångfald. Detta har skett genom att genus, klass och etnicitet lyfts fram särskilt.

Upplägg och innehåll

I tidsresan får eleverna konkret och fysiskt uppleva vintersysslor för män respektive kvinnor där vi fokuserat på arbetet i skogen och hemmet. De får roller som ungdomar/barn från förr i tiden som kommer för att hjälpa till på en gård i Jämtland vid förra sekelskiftet. Under tidsresan i skogen får eleverna bland annat sätta upp ”resa”, barka, lasta och lossa en liten timmerdoning och sedan ströa virket hemma på vedbacken. När virket ska köras hem med timmerdoningen får en av eleverna leka häst och dra timmerlasset hemåt medan en annan är ”körare”. Ute i skogen möter eleverna också värmlänningen ”Erik” som introducerar en nymodighet i skogsarbetet vid förra sekelskiftet – timmerdoningen. Han representerar även den framväxande, rörliga arbetarklassen som kommit vandrande från andra delar av landet och som talar en annan dialekt. Vi tar även upp festseder, mathållning och folktro knutet till Fettisdagen. I Hackåsgården hjälper eleverna mor Sofia att baka fettisdagsbullar i järnspisen och skära och steka fläsk till de bruna bönorna. Tidsresan avslutas med en gemensam måltid där elevernas upplevelser lyfts fram. Här finns också möjlighet att diskutera genus – och klassperspektivet i tidsresans innehåll med utgångspunkt från elevernas intressen.

Nu ska timmerdoningen lastas! Foto Johan Gidlund.

Teckning av en fullastad timmerdoning dragen av en häst.

Uppföljningmaterial

När tidresan avslutas får klassen ett uppföljningsmaterial med sig tillbaka till skolan. Materialets syfte är att underlätta och stimulera till ett kommande uppföljningsarbete. Ytterligare ett syfte är att länka samman nutid och dåtid för att kunna skapa en upplevelse av tidsperspektiv för eleverna. Materialet har bestått av bland annat svartvita fotoförstoringar från museets bildarkiv i temat skogsbruk. En liten modell av en fullastad timmerdoning dragen av en häst och med realistiska redskap i miniformat ingår också. Via Skogsstyrelsen har vi fått målarpysselböcker där det moderna skogsbruket skildras. Informationsmaterial om organisationen Skogen i Skolan delas också ut till personalen. Inom s:s finns möjlighet till stöd och tips på ett fördjupat temaarbete kring skogsbruk.

Särskolans personal har gjort oss uppmärksamma på att materialet fungerar väldigt bra som ett introducerande material för att förbereda eleverna på vad som komma skall. Personalen menar att det är viktigt med ett introducerande material för eleverna så att de får referensramar och känner sig trygga inför besöket hos oss.

D) Tidsrepet "Tuta och kör i Macken"

Tidsrepet utspelar sig i en bensinmacks miljö ifrån 1956 med tillhörande bilhall, cykelverkstad och barntrafikskola.

Syfte med programmet

Tidsrepet är ett helt nytt program som skapats i samband med projektet. Syftet med valet av miljö på Jamtli har varit att lyfta fram en tidsepok som inte ligger så långt ifrån elevernas egen tid, vilket underlättar möjligheten till igenkännande och skapar tidsperspektiv. Även i detta program har genusperspektiv lyfts fram.

Vi följer vår vägvisare – tidsrepet till 1950-talet. Foto: Jamtli.

Upplägg och innehåll

Introduktionen har genomförts av en personal från oss och har beroende av elevernas funktionshinder och personalens önskemål hållits i Hackåsgårdens kök eller ute på gårdstunet. Frågeställningar har getts till eleverna som de under programmets gång ska försöka fundera kring. Svaren kan de hitta i 1950-talet! I introduktionen har jämförelser gjorts till exempel mellan den klädedräkt som "Moster Emma" har i sin roll under vintertidsresan anno 1895 och i rollen som "Ann-Sofi" med kläder från 1956. Här kan man återknyta till elevernas tidigare upplevelser på Jamtli, förtydliga och konkretisera. Vi har även relaterat till elevernas egna lärare och deras ålder, eftersom många av dem är födda på 1950-talet, samt till föräldrar och mor- farföräldrar. Fotoförstoringar från museets bildarkiv i tema bilismen och mackmiljöer i länet har också använts. Jämförelser har gjorts mellan de materiella betingelserna under 1950-talet i kontrast till förra sekelskiftet. 1950-talet var en tid då arbetstillfällena i familjejordbruken byttes ut mot till exempel öppnandet av en bensinstation med tillhörande bilverkstad. Bilismen gjorde sitt stora intåg i människornas liv. Den explosionsartade framväxten av bilismen förde med sig många problem, bland annat de ökade barnolycksfallen – något som belyses i barntrafikskolan. Genusperspektiv har också anlagts på tidsresans innehåll och blivit tydlig i och med kvinnans dubbelarbete i både bensinmack och med hemmets- och barnens skötsel. Sociala reformer i samhället som möjligheten till hela tre veckors semester tas också upp.

Med hjälp av vår vägvisare – tidsrepet, leker vi, att vi kan ta oss till förr i tiden. Tidsrepet är utlagt ifrån Hackåsgårdens gårdstun via parken och leder eleverna ända fram till mackmiljön. Det snirklar sig runt trädstammar och runt mindre hinder som staket och byggnader. Vissa klasser håller i repet när de följer det, andra balanserar på det. Efter repet hänger med jämna mellanrum tre stycken betydelsebärande föremål med vidhängande brev med frågeställningar. Frågeställningarna syftar på innehållet i introduktionen. Föremålen och breven kan förändras allt eftersom olika teman eller perspektiv fokuseras och även anpassas i svårighetsgrad till barnens ålder och funktionshinder. Tidsrepet leder slutligen eleverna fram till en "ny" Amazon med vit topp som står parkerad i anslutning till bensinmacken och bilverkstaden.

Dramat startar genom att musik strömmar ut ur bensinmacken och "Majken" som äger macken kommer släpandes på två hinkar med vatten. Hon observerar inte barnen först utan hämtar trasor, med mera inför den stundande biltvätten. Inte förrän "Ann-Sofi" ropar på henne blir hon varse eleverna. Ann-Sofi undrar hur det går med deras nyöppnade bensinmack, har de många kunder? Skulle Majken behöva lite hjälp? Tänk om barnen hade tid att stanna för att hjälpa henne med att få bilen rentvättad? Ann-Sofi skulle kunna bjuda på en körlektion i sin nystartade trafikskola. I den kan man lära sig trafikregler och på så sätt minska antalet olyckor.

Tuta och kör i trafikskolan. Foto: Jamtli.

Eleverna dras in i de olika aktiviteter som försiggår på macken. Amazonen ska tvättas och reservdunkar tankas. I cykelverkstaden ska cykelslangar pumpas och cyklar putsas. Det som eleverna ser mest fram emot är förstås att ta körkort i trafikskolan och köra upp i den lilla miniatyrstaden. Men först måste man klara av bromsprovet!

Innan de gruppvis går iväg till sina olika sysslor får de följa med Majken in i bilhallen där alla får nya 1950-tals namn och bensinmacksmössor. Under cirka en dryg timme pågår aktiviteterna och barnen byter sysslor under programmets gång. För att fira att alla har klarat sitt körkort bjuds på saft och kex, inget hembakat längre, det har Majken inte tid med! Nu är det Göteborgs Kex som gäller. Några av eleverna dukar med Majkens nya plastservis och semesterplaner diskuteras, ska det bli bilsemester i år? Programmet avslutas med att eleverna samlas vid tidsrepet och ställer upp sig på en lång rad. Sedan följer de tidsrepet tillbaka till Hackåsgården igen, tillbaka till den tid som de kommer ifrån. Beroende på personalens önskemål och barnens funktionshinder avslutas tidsrepet inne i Hackåsgården eller ute på tunet. Återigen knyts "säck- en ihop" genom att eleverna får redogöra för vad de kommit på för svar på tidsrepets tre frågor

och ventilerade vad de upplevt. Sedan lämnar de tillbaka sina namnskyltar och mössor och återvänder "helt och hållet" till sin nutid.

Uppföljningmaterial

Klasserna får som uppföljningsmaterial (vissa klasser har som tidigare, haft materialet som förberedelsematerial) uppförstorade fotografier från vårt bildarkiv med tema bensinmackar och bilismen i länet under 1950-talet. De får också med sig ett kopieringsunderlag med de trafikmärken som de träffat på i trafikskolan. De kan färglägga och uppmuntras att skapa sina egna trafikmärken. Vykort på Jamtlis mackmiljö och information om boken Längs vägen, från Jamtli Förlag, som just handlar om bilismens utveckling i länet, följer också med.

Ofta sköttes bensinförsäljning och tankning av kvinnor. Här är det Betty Klockervold som fyller tanken i Funäsdalen 1947. Foto från Jamtlis bildarkiv. Bilden finns också med i boken Längs vägen.

E) Tidsresan "Julstök och besök av julbocken"

Tidsresan utspelar sig inne i Hackåsgården, i lekfjösset och ute på gårdstunet. Vi leker att det är år 1895, dagen före julafton "Sjulsjässodagen" och det är massor med sysslor som mor och moster i stugan behöver hjälp med.

Syfte med programmet

Att synliggöra julfirandet förr i tiden med fokus på julförberedelser inne och utomhus. Även mångfald ur ett klass- och genusperspektiv berörs. Sång, dans och musik ingår som en viktig del i tidsresan där även julbockstraditionen berörs.

Upplägg och innehåll

Tidsresan har samma metodiska upplägg som de övriga tidsresorna förutom att temat är julfirande för 100 år sedan. Eleverna hjälper till med olika sysslor som anknyter till julförberedelserna förr. Alla kopparkärl ska putsas med sur lingonsylt och aska. Julveden måste klyvas och bäras in, djuren i "fjösset" måste få julfint och även småfåglarna få något gott! När sysslorna är utförda samlas alla nedanför den öppna spisen där elden sprakar. Moster berättar om julbocken och var han brukar gömma sig innan han kommer på besök i stugan. Plötsligt bullrar det i farstun och in kommer självaste julbocken – en hel dag för tidigt! Men julbocken visar sig vara kusin Charlott som gärna vill lära ut lite sång och danslekar som kan vara bra att kunna inför julens alla kalas.

Under tidsresan får eleverna ta ställning till om de kan göra något för sin kamrat Skomakar-Stina vars pappa varit arbetslös en stor del av hösten. Hur ska hennes jul bli? Kan vi göra något? Under tiden som sysslorna pågår finns också tillfälle att beröra sysslorna som utförs ur ett genusperspektiv. Tidsresan avslutas framför den öppna spisen där eleverna sjunger sina julsånger för julbocken.

Uppföljningmaterial

Ett uppföljningsmaterial delas ut till klasserna där de olika traditioner som berörts presenteras. Förslag ges på hur man kan baka sin egen jultupp att dekorera sin julhög med och hur man gör

Julbocken på besök i Hackåsgården. Foto: Lillemor Fridell

en egen adventskalender av 24 träpinnar. Syftet är att eleverna och deras pedagoger ska fortsätta att fördjupa sig i temat. De får också, som i tidigare tidsresor, låna med sig uppförstorade svartvita fotografier med jultema hämtade från museets bildarkiv.

F) Upplevelsedag för särskolan

Av pedagoger från särskolan som vi samarbetat med under vårterminen hade vi fått önskemål om en upplevelsedag på Jamtliområdet. Inom ramen för projektet inbjöds elever i åldern 10–17 år inom särskolan i Östersunds kommun – en höstdag då sinnesupplevelserna kom att stå i centrum. Tillsammans med en av pedagogerna på särskolorna och hela den pedagogiska sektionen på museet planerades och genomfördes olika temaprogram för målgruppen. Varje grupp från särskolan hade möjlighet att välja ett av fyra temaprogram som vardera pågick i två timmar:

- Konsttema i museets utställning "Det blå" med skapande verkstad.
- Tidsrepet – Tuta och kör i Macken – ett 50-talstema.
- Vi besöker Barnens mejeri i Milkoland.
- Sagoberättande och skapande verkstad i Hackåsgården.

Efter programmens genomförande hade klasserna möjlighet att stanna och äta medhavd matsäck på området samt på egen hand besöka museets utställningar och Lekmejeriet i Milkoland. Trots att höstregnet strilade ner blev det en mycket positiv erfarenhet. Personalen inom den pedagogiska sektionen fick många nya erfarenheter i mötet med ungdomarna och upplevde efteråt att det hade varit en givande och inspirerande dag. En liknande dag hösten 2007 har planerats in för de yngre åldrarna inom särskolan.

Skapande verkstad från utställningen Det blå. Foto: Jamtli.

Anpassning av fysisk miljö

Lekmiljöns betydelse

Under genomförandet av programmen har det varit av värde att vi haft tillgång till avgränsade och lugna miljöer med möjlighet till fokusering. Lek och lärmiljöerna i Hackåsgården har varit bra platser för att genomföra program i för målgruppen. Att föremålen/rekvisitan kan hantearas, smakas och luktas på är viktigt. Därför är det en fördel att använda sig av lekbar rekvisita. Många av de funktionshindrade barnen behöver en lugn och avskärmad miljö till exempel när man ska använda den bärbara hörselslingan. Både Hackåsgården och de tidsresemiljöer som vi använt oss av har varit reserverade för den aktuella barngruppen/klassen. Barnen har inte blivit störda av andra barn eller vuxna. Förutom när sotaren kom till en av tidsresemiljöerna, men då hann vi snabbt arrangera om aktiviteterna i stugan så att barnen inte blev störda. Tvärtom blev sotarens medverkan ett spännande inslag i tidsresan.

Att skapa lärandesituationer i miljöer där barnen kan fokusera och koncentrera sig är viktigt och något som vi tänker på i genomförandet av program för alla barn. Vår trettioåriga erfarenhet som förskollärare säger oss att det är ett behov som ökar hos allt fler barn. Både vuxna och barn är omgivna av ett "brus" av intryck som det kan vara svårt att sortera ut det väsentligaste ur. Vi tror att barn till viss mån kan behöva hjälp med att göra en "grovsortering". För oss har detta blivit tydligt när vi arbetar med kulturarv i lokaler som vårt museum där det finns mängder med spännande intryck. Vi har valt att servera "godbitar" enligt olika teman och medvetet begränsat antalet intryck för att skapa bra möjligheter till fokusering.

Anpassning av lekmaterial och lekmiljöer

Projektet har gett möjlighet att se över lekmiljöer och material med hänsyn till funktionshindrade. I samarbete med Specialpedagogiska Institutet har till exempel punktskriftsmärkning av Lill-Gulles sortiment påbörjats. Både hyllplanen där varorna ska stå samt de varor som är svåra att känna igen taktilt kommer att märkas med punktskrift. Förstorad skrift, typsnittet Arial eller Verdana i fet stil, på inplastat gult papper fästes på hyllplanen. Sinnesupplevelserna förstärks genom varor som har en kännetecknande doft. Tvålarna av tråklossar prepareras med doftolja/rosenolja. Man bör dock vara aktsam så inte doften slår igenom och blir för stark vilket kan bli ett problem för allergiker.

För att göra barnen uppmärksamma på att det förr i tiden förekom lösviktsförsäljning, finns lådor där kryddor, mjöl, bruna bönor med mera förvaras. Lådorna är uppdelade i två fack och i det främre facket förvaras lösviktsvaror av olika sorter. Ett plexiglaslock håller varorna på plats och på så vis kan man inte plocka upp dem ur lådorna. I det bakre facket av lådan ligger igensydda tygpåsar som innehåller samma varor. Det är möjligt att vid vissa tillfällen fylla det bakre facket med riktiga lösviktsvaror. Vi har bytt ut de varor som doftar mot nya fräscha kryddor och kaffebönor som doftar starkare. Nya varor som vi vill utöka sortimentet med och som doftar är kryddnejlika, vanilj, pomerans och kardemumma. De ljusgrå tygpåsar som handelsbodvarorna förvaras i har fått ny vit och gul text påmålade som tydligare berättar om vad som finns i påsarna. Lådorna är också märkta med punktskrift.

En genomgång av belysningen i Lill-Gulle har gjorts med ljus tekniker och rådgivning från Specialpedagogiska Institutet. Komplettering med punktbelysning kommer att krävas, något som kommer att gynna barn med synnedsättningar men även andra kategorier av besökare, till exempel de mor- och farföräldrar som besöker öppna förskolan. Tillgängligheten bakom handelsbodsdiskens för rullstolsburna kommer att förbättras genom en öppningsbar postdisk.

I salen finns lekmiljön Lill-köket, som i sin utformning återspeglar det stora kökets funktioner, till exempel järnspis inställd i en liten öppen hård, diskbord, kommod och matplats. För att bättre markera och särskilja Lill-köket som lekmiljö skulle väggytorna i anslutning till lekmiljön kunna utformas så att de bidrar till att skapa en mer utpräglad rumskänsla. Det skulle förstärka kontrasterna i rummet. Här vore lämpligt att återskapa den ursprungliga panel och väggmålning som funnits i det gamla köket men i en förminskad version.

Ytterligare förbättringsidéer för de funktionshindrade barnen är lekrekvisita som både kan användas till programverksamhet med dockorna Johan och Karin samt till barnens egen lek. En mjölkkruka med låtsasmjolk i, en liten smörbytta med låtsassmör och ett tråg med låtsasgröt.

Bildmaterial – Lika på lika

Från personal som arbetar med barn som har autismspektrumstörning, har vi fått följande intressanta förslag på material. På ett antal tecknade bilder i storlek 9x13 presenteras olika sysslor och aktiviteter som barnen brukar delta i när de besöker Hackåsgården med sina grupper/klas-ser. Teckningarna är distinkta och tydliga samt innehåller få detaljer. Varje bild innehåller endast en syssla till exempel mata grisarna i lekfjösset, mjölka kon, bära vatten med ok. Bilderna görs i ett antal uppsättningar varav en fast bakgrundsbild illustrerar samtliga sysslor. Den fasta bakgrundsbilden finns på en tavla inne i Hackåsgården och rymmer samtliga bilder. De löstagbara bilderna är inplastade och går lätt att haka loss och sätta tillbaka på tavlan. Tanken är att barnet ska försöka hitta den plats där sysslan utförs som tecknats på bilden och hänga upp den på en liknande tavla med fast bakgrund som finns i lekfjösset. Hänga lika på lika! På så sätt kan barnet förflytta sig mellan de olika miljöerna och samtidigt får de en konkret bekräftelse på vad de ska göra i lekfjösset. En bekräftelse som de bär med sig i handen. Under den gemensamma bilden kan även en kort kompletterande text läggas. Till exempel "mjölka kon". På så vis skapas en ordbild.

Den här typen av material skulle kunna tjäna många målgrupper. De barn som inte kan läsa ser vilka olika sysslor som kan göras på olika platser, de får en uppfattning om vilka föremål som hör till olika rum. Att även knyta ordbilder till den tecknade bilden stimulerar läslusten.

Hackåsgården på Jamtli

Hackåsgården var ett av de första husen som flyttades till Jamtli. Redan 1917 timrades det ner och fraktades från byn Salom i Hackås socken, de tre milen till Östersund och Fornbyn Jamtli. Innan gården timrades ner och flyttades till Jamtli gjordes omfattande dokumentationer, både interiörmässigt och exteriört. Detta källmaterial om gården finns bevarat i museets arkiv, Minnesbanken. Dessutom har det visat sig att det finns relativt många fotografier av gården på dess ursprungliga plats. Detta källmaterial är idag ovärderligt för oss i samband med den renovering av gården som planeras och när vi ska diskutera oss fram till möjliga lösningar där både tillgänglighetsaspekt, bevarande och en lekvänlig miljö kan inrymmas.

Hackåsgården kom att få ett centralt läge på Jamtli området. Det har under årens lopp bidragit till att huset haft en mängd olika användningsområden, reception, våffelstuga, vävskola, förläggning under andra världskriget och nu centrum för verksamheten riktat till de yngre barnen. Eftersom huset genomgått många förändringar togs beslut i museiledningen att byggnaden kunde undantas från de rent antikvariska hänsynen för bevarande. Visserligen skulle så mycket som möjligt av husets karaktär behållas men golvvärme, vatten och avlopp installerades vilket var en förutsättning för att helårsverksamheten för barn och familjer kunde startas i början på 1990-talet.

I samband med projektet har byggnadsvårdare, museipedagoger och byggtekniskt ansvariga fört diskussioner kring Hackåsgården som byggnad. Ett större renoveringsarbete planeras och

tack vare projektet har nu tillgänglighetsfrågorna fått en naturligt central roll i denna planering. Även synpunkter och förslag på åtgärder som vi fått från pedagoger och föräldrar som finns nära de funktionshindrade barnen spelar en viktig roll i detta arbete. Vissa åtgärder planeras nu, varav somliga genomförs med medel från projektet.

I lekfjösset och snickarboden kommer ramper byggas under våren 2007 för att kompensera de stora nivåskillnaderna mellan dörröppning och marknivå. Även inne i dessa miljöer planeras för rullstolsanpassning, samt målning av dörr- och fönsterfoder i kontrastfärger. Detta kommer att göra både ko-, häststall, höhopp och snickarbod mer tillgängliga för funktionshindrade barn.

Hela den ursprungliga gällbron med rutschkana ersätts under våren 2007 av en ny som anpassas för funktionshindrade med bland annat extra ledstång, samt kontrastfärger på ribbor och kanter.

I utemiljön kompletteras gungparken. Gungor tillhör de mest attraktiva lekredskapen i en lekpark. Att låta sig svänga än hit och dit verkar vara grundläggande och upplevs oftast positivt av alla barn. Kanske påminner det oss om när vi gungades fram i mammas mage. Lekparken på Jamtli är möjlig att besöka under hela dygnet medan lekfjösset har öppet under öppna förskolans och Jamtlis ordinarie öppettider. Att alla barn får möjlighet att dela den härliga upplevelsen ser vi som viktigt och därför har resurser från projektet satsats på att köpa in en gunga. Vi kompletterar gungparken med en gunga som även passar till funktionshindrade barn, en så kallad kompisgunga. Den har en stor rund, sluttande gungkorg som barnen kan ligga ned eller sitta i. Den uppskattas av alla barn eftersom man också kan gunga flera stycken i den.

En fristående toalett för funktionshindrade skulle underlätta för många besökare på Hackåsgården. En sådan skulle även fungera för den ordinarie barn- och familjepubliken eftersom det helt saknas toalett i gårdsmiljön idag. En viktig grupp att tänka på är barn med rörelseproblem, stomiopererade och allergiker. En toalett på Hackåsgården skulle innebära att man gav fler allergiker möjlighet att delta i aktiviteter tillsammans med andra barn som varit inne i höhopppet, eftersom dessa barn då ges möjlighet att tvätta av sig efter hoppningen. En anpassad toalett bör också innehålla en större modell av skötbord och tillgång till handdusch, samt golvbrunn. Eftersom en toalett inne på Hackåsgården skulle kräva så stora ingrepp i den kulturhistoriska miljön finns nu ett förslag på att placera den i en egen fristående byggnad. En fördel med detta är att den då blir tillgänglig för publiken även om inte Hackåsgården är öppen.

I nära anslutning till Hackåsgården ligger Lek och lär-miljön Trafikskolan. Tack vare samarbetet med specialpedagoger har vi fått förslag och lösningar på hur trampbilarna ska kunna göras mer tillgängliga för funktionshindrade och spastiska barn, vilka bland annat kan ha svårt att hålla kvar fötterna på tramporna.

Generella råd

Våren 2006 lämnade Handikappsamverkan i Östersunds kommun råd inför upprättandet av en tillgänglighetsplan för Hackåsgården. Planen upprättades utifrån ett tillgänglighetsperspektiv för funktionshindrade. Initiativet till planen togs efter att vi deltagit i konferensen "Från patient till medborgare" som anordnades av RAÄ våren 2006. Vi blev då uppmärksamma på vikten av att tänka in tillgänglighetsaspekter i ett tidigt skede i samband med ny- och ombyggnationer.

Tillgänglighetsplanen består både av mera övergripande, generella råd och en mera exakt genomgång av varje lokal/rum med förslag på förändringar knutna till dessa. Mycket av den problematik vi ställts inför när det gäller Hackåsgården kan tjäna som allmänna exempel på

tillgängliggörandet i en kulturhistorisk miljö. I beskrivningen nedan har vi tagit fasta på mera generella synpunkter som vi tror att fler än oss kan vara berörda av.

Nivåskillnader

Nivåskillnaderna finns mer eller mindre i samtliga byggnader. Eftersom Hackåsgården är ett hus byggt på 1750-talet är de höga trösklarna ett hinder tillgänglighetsmässigt både vad gäller rullstolar och snubbelrisk. Hackåsgården är uppförd i en sluttning vilket har skapat nivåskillnader emellan de olika rummen. Här har vi löst problemet genom att lägga ut träramper mellan salen som fungerar som ett lek-aktivitetsrum och förstugan. Ramperna uppskattas mycket av de yngsta barnen på öppna förskolan som använder dem som rutschbanor eller bilbanor.

Allra bäst för de rullstolsburna vore förstås att helt ta bort nivåskillnaderna. Det är dock en mycket dyrbar och problematisk åtgärd. I den här typen av fall kan det vara bättre att tänka en helt annan lösning. För Hackåsgårdens del skulle det kunna vara en helt ny ingång genom en tillbyggnad vid husets ena gavel. Tillsammans med byggnadsantikvarisk expertis har vi konstaterat att en tillbyggnad faktiskt existerat en gång i tiden. Spår av öppningen i timret finns kvar, samt gamla fotografier över hur den en gång sett ut. Redan då fanns det faktiskt en ramp upp till ingången.

Trösklar går ofta ej att ta bort eftersom de är så karakteristiska för huset i sig, men med tröskelklossar/passbitar som utjämnar höjdskillnaderna kan man underlätta för rullstolsburna. Trösklarna på Hackåsgården är ursprungligen målade i kontrasterande färger i vissa av rummen, vilket underlättar för synskadade.

Bredda dörrar och ingångar

Ett generellt råd är att bredda dörrar och olika ingångar vilket underlättar för rullstolsburna. I Hackåsgården är dörröppningarna väl tilltagna förutom entrédörren. Det är en dubbeldörr som öppnas inåt men med några enkla handgrepp kan de båda dörrarna lätt öppnas.

Färg och kontrast

Handikappsamverkan menar att det är svårt att rekommendera eller varna för vissa färger eftersom seendet är mycket individuellt. Däremot är det en absolut nödvändighet att det finns god kontrast mellan färgerna, till exempel en mörk färg på ljus bakgrund eller tvärtom. Om två olika kulörer har liknande nyans kan det vara mycket svårt att urskilja skillnader mellan dem, speciellt för färgblinda. Svart, mörkt blått eller grönt mot vit bakgrund samt gult på svart bakgrund är det som ger bäst kontrast. Man bör undvika färgkombinationerna rött mot grönt, orange mot brunt och blått mot grönt. Tänk också på att bakgrunden är av betydelse där man ska sätta upp en skylt. Viktiga delar av rum eller inredning uppmärksammas lättare av synsvaga om dessa delar ges en färg som kontrasterar i ljushet mot omgivningen. Till exempel bör dörrar alltid ges en färg som kontrasteras i ljushet mot väggarnas färg. Det blir lättare att upptäcka dörröppningen, när dörren står öppen, om dörrfodret kontrasterar i ljushet mot väggarnas färg.

Bra att veta

- I entrédörrar, hissdörrar och korridordörrar eller i öppningar bör det fria passagemåttet vara minst 0,80 m.
- Färgsättning och belysning som förtydligar miljön så att till exempel golv och väggar inte flyter samman.
- Färgsättning som underlättar rumsuppfattning och orientering, till exempel genom att förtydliga rummens form och dra uppmärksamhet till viktiga byggnadsdelar och orienteringspunkter.
- Tydliga skyltar med lättförståeliga och vanligt förekommande symboler. Gärna kompletterade med taktil och om möjligt verbal information.
- Information som är lättläst och tillgänglig till information i punktskrift.

- Golv- och markbeläggning som är fast och jämnt, utan springor.
- Lättöppnade dörrar eller automatiskt öppnade dörrar.
- Fritt utrymme under bord för rullstolsburnas knän och fötter.
- Ledstänger vid trappor, ramper och långa förflyttningar.
- En ramp bör luta högst 1:12, vilket menas en meters höjd totalt på 12 meter. Denna lutning är med tanke på att rullstolsburna ska kunna ta sig fram själva .
- Sträva efter att ta bort nivåskillnader i stället för att använda ramper.
- Rullstolsburnas lägre ögonhöjd och räckvidd bör beaktas vid utformning av bänkar/diskar, skyltar, belysning med mera.
- Ledstråk, det vill säga sammanhängande gångytor som synskadade och blindade kan följa.
- Ej material som ger reflexer.
- Rundade former på inredning, till exempel på bordshörn.
- God ventilation är viktig för personer med olika lungsjukdomar till exempel astma.
- Vid städning bör parfymfria produkter användas, även tvål, diskmedel med mera.

Boktips

Handikappsamverkan rekommenderar två böcker som ger faktabakgrund samt idéer på tillgängliggörande, olika förslag på lösningar och hur de kan ta sig ut:

Enklare utan hinder, utgiven av Boverket

Bygg i kapp handikapp, utgiven av Svensk Byggtjänst

Resultat

Reflexioner och erfarenheter

Det främsta resultatet av projektet är att vi nu kan sätta ord på och tydliggöra det pedagogiska arbetet gentemot olika funktionshindrade grupper. I följande avsnitt kommer vi att beröra de olika kategorier av funktionshinder som vi mött under projektets gång.

Vi beskriver funktionshindret övergripande, framställer våra erfarenheter, samt ger tips och råd som vi hoppas kan vara till stöd för andra som möter barn och ungdomar med samma problematik. Vi vill dock framhålla att vi inte är utbildade specialpedagoger med spetskompetens på de olika funktionshindren. Vi är förskollärare och museipedagoger med starka rötter i förskolepedagogiken där det sociala perspektivet väger tungt. Utifrån den bakgrunden och med stöd från ansvariga pedagoger som vi mött under projektets gång har vi försökt att formulera vårt arbete. Utifrån förslag från specialpedagogerna som deltagit i projektet har vi också sökt inspiration och stöd i litteratur som vi refererar till efter varje presentation. Viktigt att betona är att vi är medvetna om nackdelen med att försöka generalisera, något som vi i viss mån gör oss skyldiga till i detta avsnitt. Många av de barn vi har mött har inte ett renodlat funktionshinder utan är flerhandikappade med stora individuella skillnader. Alla är naturligtvis olika individer som behöver bli sedda och bekräftade var och en på sitt sätt. Tillsammans med deras pedagoger har vi haft planeringar och utbytt synpunkter på hur våra program bäst kan anpassas till individen och gruppens behov. Utan dessa planeringar hade det varit mycket svårt att genomföra verksamhet i linje med barnens behov. Se dessa råd som ett försök till ”verktygslåda” som vi i vårt arbete haft stöd av men som inte alls ska ses som komplett. Tvärtom behöver ”verktygslådan” ständigt fyllas på och förnyas. Kanske just av dina erfarenheter utifrån de grupper av barn och ungdomar som du mött.

Läroplaner och styrdokument

För att på ett bra sätt kunna beskriva våra erfarenheter har vi relaterat dem till våra styrdokument för förskolan och skolan. Med dem som vägvisare försöker vi bryta ner dem till praktiskt vardagsarbete utformat i den programverksamhet som vi erbjuder på Jamtli öppna förskola. Hela läroplanen både för förskolan och skolan är uppbyggd kring principerna om varje barns lika rätt att utvecklas utifrån sin egen förmåga och förutsättningar. Läroplanstexterna vilar i sin tur på internationella överenskommelser som till exempel FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, Barnkonventionen och FN:s standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionshinder.¹

Att arbeta för att alla ska ges möjlighet att delta i en social gemenskap på sina egna villkor är kärnan i styrdokumentet. Förskolan och skolan ska vara till för alla barn och verksamheten ska anpassas så att alla kan vara delaktiga och känna sig välkomna. Inte i omvänd ordning så att barnen ska anpassa sig till förskolan och skolan.²

Naturligtvis ska även verksamhet av kulturell art som till exempel på ett museum vara möjlig att ta del av som funktionshindrad. Det tillhör rättigheterna i vårt samhälle. Här gäller det att vi som arbetar inom dessa institutioner stannar upp och tänker oss in i vad som ligger i den självklara rättigheten. Hur kan vårt museum i vår dagliga verksamhet bemöta och tilltala besökare med funktionshinder?

Ett inkluderande arbetssätt

I vårt samhälle strävar vi efter att inte utesluta barn med fysiska, psykiska eller sociala funktionsnedsättningar från barn som inte har denna problematik. Av ideologiska och politiska skäl har vi valt att bygga ett samhälle utifrån den utgångspunkten. Att arbeta inkluderande innebär att man arbetar integrerat utan att det medför några segregeringar. Integrering får

¹ En plats för alla – Om barn med synskada i förskola, skola och fritidshem, Sjöblom, Jönsson 2001.

² En plats för alla – Om barn med synskada i förskola, skola och fritidshem, Sjöblom, Jönsson 2001.

inte endast stå för att verksamhet utförs under samma tak. Den måste var genomtänkt pedagogiskt annars riskerar man en omvänd effekt, barnet kan känna sig ännu mera isolerat socialt och pedagogiskt. Istället bör man sträva efter att integreringen sker utifrån ett inkluderande förhållningssätt, där utgångspunkten är att alla barn har samma grundläggande behov men att vägen att få sina behov tillgodosedda kan se olika ut för olika barn. ”Alla människor har ett lika värde hur olika de än är. Alla människor har lika rättigheter och skall ges likvärdiga möjligheter i livet. På grund av våra olikheter behöver vi olika mycket för att kunna uppnå samma livskvalité”.³

I vissa sammanhang, medicinska eller sociala, och under vissa perioder av livet kanske funktionshindret innebär att det bästa för barnet är att det vistas i till exempel en mindre grupp av barn. Detta kan på sikt stärka barnets självkänsla och leda till ökad möjlighet till integrering sett ur ett längre tidsperspektiv.

Synnedsättningar

Vad kan funktionshindret innebära?

Synen är ett av våra fem sinnen som tar in största mängden förnimmelser. Hela 80 procent av den information vi får om och av vår omvärld får vi via synintryck. Det kan vara sådant vi inte kan röra vid, lukta/smaka på eller lyssna till, men som vi ändå kan uppleva via synen. Vi tolkar vår omvärld till stora delar via våra synintryck. Synskador kan vara både medfödda och förvärvade och innehålla stora individuella variationer. Bland de barn som har medfödda synskador har mer än hälften ytterligare funktionshinder förutom sin synskada. Funktionshindret synskada innebär en minskad tillgång till information vilket kan leda till problem. Andra sinnesupplevelser blir istället viktiga för att omvärlden ska kunna tolkas och förstås. Känsel, hörsel, lukt, smak är kanske de sinnen vi främst kommer att tänka på. Men även barnets motoriska förmåga som kroppens balans- och muskelsinne är viktiga. De bidrar i samspel med de övriga sinnen till att barnet får en uppfattning om sin kropp och rummet, och på så sätt skapas egna inre bilder. Trots att synsinnet är så viktigt kan en person med synskada utveckla de övriga sinnen och på så sätt ta till sig information om sin omvärld. Genom tid och stöd i socialt samspel med andra människor kan de övriga sinnen kompensera mycket av synskadan.

Egna erfarenheter

I tidsresan har mor Sofia och moster Emma ofta olika uppfattningar om saker och ting. Eftersom vi i tidsresan försöker spegla olika företeelser och perspektiv, som till exempel genus, kan deras uppfattningar ibland gå isär. Är det verkligen på sin plats att Moster Emma går omkring och önskar sig mansbyxor bara för att det skulle underlätta när hon kör efter ved i skogen? Att förstärka känslor genom tonfall och kanske även genom att stampa i golvet för att visa att nu är moster verkligen upprörd, kan också var ett sätt att åskådliggöra känslouttryck. Man bör dock beakta att man inte skrämmer barnen.

Den sociala dimensionen är viktig i all verksamhet. Att tillsammans dela en rolig, intressant och spännande uppgift kan skapa samhörighet mellan barnen. Aktiviteter som bygger på turtagning, samverkan mellan barn för att en uppgift ska kunna utföras kan stärka gruppen socialt. Att använda sig av mindre utrymmen där fysisk kontakt underlättas är också positivt.

När vi påbörjade vårt samarbete med Specialpedagogiska Institutet och de synskadade barnen poängterade rådgivarna att en viktig del av besöket hos oss på Jamtli var att den sociala gemenskapen mellan barnen skulle stimuleras. Barnen var i vanliga fall hemmahörande ute i länet vitt spridda från varandra och träffades endast på de träffar som Specialpedagogiska inbjöd till.

Miljö

Vi har upplevt det som en fördel att barnen kommit till oss under upprepade tillfällen, minst två gånger per år sedan 2002. De är bekanta med både vår inom- och utomhusmiljö och känner sig trygga med oss. På så sätt har de lätt att ge sig hän i våra program och får ett större

³ En plats för alla – Om barn med synskada i förskola, skola och fritidshem, Sjöblom, Jönsson 2001.

utbyte socialt med sina kamrater. Detta gäller egentligen inte speciellt för funktionshindrade barn. Upprepade besök, som gör en förtrogen med en miljö och de personer man kommer att möta, är en bra förutsättning för ett lyckat besök för alla, stora som små. För synskadade barn kan det dock vara en fördel om de känner sig trygga i miljön rent fysiskt eftersom de inte kan ta in miljön via synintryck.

Utomhusmiljöer

Under en av vårens vackraste dagar i maj månad var det dags för barnen från Specialpedagogiska att komma till oss på tidsresa med bak i bagarstugan som tema. Tidsresan avslutades med att vi åt det nybakade, fortfarande varma tunnbrödet och drack lingondricka ute vid vårt trädgårdsbord. En härlig stund hade vi tänkt oss. Men här uppstod ett problem som vi inte hade insett, några av barnen fick problem med det kraftiga solljuset i kombination med det nymålade vita trädgårdsbordet. Barn med synskador kan uppleva det starka solljuset som bländande och obehagligt eftersom möjligheterna att kunna se begränsas ytterligare.

Material

Under barnens återkommande besök hos oss har de också vid ett antal tillfällen lånat våra Lek och lärmiljöer, främst Lill-Gulle med Lill-köket och Lekfjösset. Syftet från rådgivarnas sida har varit att finna en lekstimulerande miljö för barnen att träffas på och utveckla sina sociala kontakter och kompetenser via leken. Vår roll har varit att introducera lekmiljöerna och berätta för barnen om dess lekmöjligheter. Därefter har barnen tillsammans med sina pedagoger använt sig av miljön till lek och samvaro. Genom att alla föremål kan hanteras och brukas sker en medveten sinnesstimulering, något som är utmärkt för målgruppen.

Lekmaterial med punktskrift

På sida 17 har vi beskrivit hur hyllorna och varorna i Lill-Gulle kommer att märkas med punktskrift. För barn som är seende är det viktigt att komma i kontakt med bokstäver och ord i tidig ålder. Då grundläggs ett intresse och en nyfikenhet för skriftspråket. Samma sak gäller för de synskadade barnen som kommer att läsa punktskrift. Det är en fördel för dem att tidigt komma i kontakt med sitt skriftspråk. Därför är det positivt om lekmiljöer där vanlig skrift finns även får punktskrift. Seende barn tycker också det är spännande med punktskriften, vilket kan bidra till att de tidigt får en förståelse och inblick i vad en synskada kan innebära.

Lek i Lill-posten. Foto: Ingalill Fredriksson.

Leken

I tidsresorna använder vi oss av dramalek med inslag av roll-lek där barnen oftast tar rollen som barn förr i tiden. Det blir en form av mamma -pappa-barn lek som alla barn är välbekanta med över hela världen och som blir allt vanligare när barnen kommer upp i treårsåldern. Synskadade barn anses börja leka roll-lekar något senare än seende barn. Om det är barn med grava synskador kan det dröja ända upp i fem-sex årsåldern.⁴ Att stimulera till lek är därför extra viktigt. Roll-lek är något som engagerar barn långt upp i åldrarna och även vi vuxna är fascinerade av den. Ingen är för gammal för att kunna leka, det är ett förhållningssätt till livet som vi önskar att så många som möjligt kunde bära med sig så länge som möjligt. Tydliga leksignaler som förtydligar att nu är det dags att dra iväg in i lekens värld, kan underlätta för de synskadade barnen. Att hålla varandra i händerna medan vårt magiska kastrullock snurrar och skramlande lägger sig ned på trägolvet är ett exempel på en utmärkt leksignal. Det passar också utmärkt för seende barn att inleda vårt lekäventyr med en suggestiv, förväntansfull och fantasieggande stämning. Men det är viktigt att betona att det är en lek. Under tidsresorna som innehåller många olika aktiviteter som barnen får prova på, har vi insett behovet av att inte gå för fort fram. De synskadade barnen måste få möjlighet att stanna upp, utforska och pröva på materialet och aktiviteten under en längre stund. Som vuxen är det bra att finnas till hands och förklara och beskriva materialet och aktiviteten.

Förhållningssätt och bemötande

- En positiv och stimulerande omgivning där fokus ligger i att se barnets möjligheter.
- Att inte i förtid sätta upp gränser för vad barnet kan tänkas uppnå. Tänk på att det inte är barnets funktionshinder som lägger hinder i vägen för barnets utveckling. Det är tillgången på erfarenheter, upplevelser och en positiv stöttande omgivning som i högre grad har betydelse.

Att tänka på

Graden av synskada avgör naturligtvis vad man bör tänka på vid mötet av barnen. Om det gäller synsvaga eller barn med synrester är sådana saker som avstånd, belysning och behovet av färgkontraster av betydelse. Tänk på att barnen behöver titta nära och känna på föremål och material. Använd och förstärk de övriga sinnena, hörsel, känsel, smak, lukt, balans- och muskelsinnet som en länk mellan dig, de övriga barnen och eventuella vuxna.

För barn med en grav synskada kan det ligga en problematik i att inte få ögonkontakt och bekräftelse via blicken med det barn man möter. Barnet kan ha svårt att uppfatta känslouttryck och det går inte att via blicken visa barnet riktningar och dela en gemensam upplevelse av något som man tittar på. För att ge bekräftelse, tänk på att använda ord, tonfall och fysisk beröring. Tänk på att börja med barnets namn vid tilltal, det gäller samtliga barn i gruppen. Det underlättar för de synskadade barnen att hinna få en uppfattning om vem som har ordet. Det är också bra att benämna riktningar i rummet på ett förståligt sätt.

Ibland kan det vara en fördel att inte vara för många vuxna som leder en aktivitet. Det kan verka splittrande. Med en vuxen blir dialogen tydligare mellan barngruppen och den vuxne. Detta förutsätter förstås att aktivitetens karaktär möjliggör endast en vuxen.

Att genomföra aktiviteter och sysslor med synskadade barn kan ta längre tid än med seende eftersom aktiviteterna tar längre tid att utföra och kräver mer energi av det synskadade barnet.

Källor

En plats för alla – om Barn med synskada i förskola, skola och fritidshem, Nina Sjöblom, Camilla Jönsson 2001.

⁴ En plats för alla – Om barn med synskada i förskola, skola och fritidshem, Sjöblom, Jönsson 2001.

Hörselnedsättningar

Vad kan funktionshindret innebära

Hörseln är ett viktigt sinnesorgan som spelar en stor roll vid inlärning, kommunikation och socialt samspel mellan människor! Många gånger är till och med talets nyanser och ljuden mellan orden viktigare än det som faktiskt sägs. Det unga, friska örat kan uppfatta frekvenser mellan 20 och 20 000 Hertz, men förmågan att uppfatta de allra högsta (ljusaste) frekvenserna blir sämre och sämre ju äldre vi blir. Det här är helt normalt och försämringen sker på samma sätt med våra andra sinnen. Vi människor är ganska lika varandra när det gäller hur mycket, och starkt ljud vi tål. Det finns ändå en del personer som skiljer sig från mängden. Det finns nämligen de som har extra starka hörselorgan, så kallade stenöron, och en del har särskilt svaga hörselorgan som kallas glasöron.

Temporär hörselnedsättning

Efter kraftig ljudexponering kan man uppleva lockkänsla och öronsus/tjut (tinnitus). Det är ett tecken från ditt hörselsystem som talar om för dig att du har utsatt dig för alldeles för starkt ljud. Om du skulle få din hörsel testad när du känner så här så skulle det förmodligen visa sig att du har en sänkning av din hörsel. Har du tur så har hörseln återställts och blivit bra igen när du vilat dig i tysthet under natten.

Permanent hörselnedsättning

En hörselnedsättning som beror på starkt buller eller musik ger oftast en försämrad förmåga att uppfatta frekvenser kring 4 000–6 000 Hz. Fortsätter man att utsätta sig för starka ljud så försämras hörseln undan för undan. Om man istället aktar sig för höga ljud eller använder hörselskydd när man vet att det kan bli starka ljud så sparar man sin hörsel.

Andra orsaker till hörselnedsättning

En hörselnedsättning kan ha flera andra orsaker än buller och höga ljud. Ett exempel är ärftlighet eller att man föds med en hörselnedsättning. Det finns också sjukdomar och en del mediciner som kan ge både tillfälliga eller permanenta skador på hörseln. Exempel på en öronsjukdom som kan ge en tillfällig hörselnedsättning är öroninflammation.

Tinnitus och ljudöverkänslighet

Namnet tinnitus kommer från latinets tinnere som betyder ringa. Att ha tinnitus innebär att man hör ljud i öronen eller huvudet som inte är verkliga ljud. Exakt var ljudet kommer ifrån vet man inte, men det finns gissningar om att det är hörselcellerna som till följd av att de skadats skickar ut falska signaler till hjärnan som vi tolkar som ljud. Tinnitus kan vara utlöst av buller eller starka ljud men det finns också en rad andra saker som kan spela en viktig roll. Exempel på andra möjliga orsaker är depression, mediciner, sjukdomstillstånd, stress och stigande ålder. Idag provar man olika behandlingsmetoder för att lindra eller bota tinnitus.”⁵

Egna erfarenheter

Redan under projektets första etapp togs kontakt med Pedagogiska Hörselvården på landstinget som ansvarar för barn med hörselproblematik i länet. Där stod man i startgroparna för att arrangera ”tjejträffar” – ett nätverk för hörselskadade flickor med hörapparat i Jämtlands län. Målsättningen med nätverksgruppen var att hjälpa flickorna att hitta sin identitet som hörselskadad, skapa självkänsla och ge dem möjlighet att träffa andra flickor med samma funktionshinder. Tjejträffarna utvecklades med tiden till att bli ”kompisträffar” där även barn med andra hörseltekniska hjälpmedel, såsom Cochlea Implantat, (CI), ingår. Cochleaimplantat är ett hjälpmedel som genom elektrisk stimulering av hörselnerven kan ge personer med uttalad hörselnedsättning eller dövhet möjlighet att uppfatta ljud. CI består av en inre och yttre del. Den yttre delen är en mikrofon, talprocessor och sändare. Inne i örat opererar man in en mottagare och elektroder. Hjärnan hos barn som inte tidigare har hört måste lära sig att tolka ljud, det vill säga barnet måste få möjlighet att lära sig lyssna och träna sin hörsel.

⁵ www.skolliv.nu studiematerial i Hörselhälsa.

Vi föreslog att dessa nätverksträffar skulle förläggas på Jamtli. Närheten till sjukhuset underlättade träffarnas genomförande. Syftet med att förlägga träffarna på Jamtli var att bekanta sig med den nya miljön och att skapa bra förutsättningar till social träning. Lek, fantasi och sinnesupplevelser var våra metoder för att nå dit. Gruppen bestod av åtta flickor i åldrarna sex till tretton år, samt tre pedagoger. Flickorna hade inte träffats förut och var i början blyga för varandra, men med hjälp av Programmet "Dockan Johan i Handelboden" startade en bra dialog med barnen och samspelet i gruppen ökade allt eftersom programmet gick. Ett intressant samtal som utvecklades under den avslutande fikastunden handlade om hur det kunde vara att vara hörselskadad på "Hackåsgårdens tid" 1895.

Under etapp 2 av projektet har ytterligare två nätverksträffar genomförts. Dessa träffar genomfördes i tidsreseform där den ena tidsresan hade tema bak i bagarstugan. Den senare handlade om julstök i Hackåsgården anno 1895 med julbockstraditioner och sång och musik i juletid. Dragspelet byttes ut under en tidsresa eftersom ett av barnen upplevde ljudnivån för obehaglig. Barnen och pedagogerna visade oss hur man tecknade de julsånger som vi gemensamt sjöng.

Att använda en bärbar hörselslinga, en så kallad Slingväska, i Hackåsgården fungerade utmärkt. Hackåsgården är en bra ljudmiljö eftersom byggnaden är av trä och det är lågt i tak. Trasmattorna på golvet fungerar också som ljuddämpare. Detta ger barnen med hörselnedsättningar goda möjligheter till säker kommunikation. Det är också en fördel att miljön är avgränsad, i jämförelse med öppna utställningshallar, eftersom hörselslingan förstärker alla övriga ljud runt omkring. Som ett extra komplement för att förstärka kommunikationen användes en portabel T-slinga med mikrofon. Med den förstärks rösten hos den som talar i mikrofonen och försvagar ljud som kommer längre ifrån. Dessa tekniska hjälpmedel monterades upp av tekniker från Pedagogiska hörselvården.

Vid tidsresorna användes den portabla T-slingan med mikrofon. Från början kändes det lite ovant för oss men barnen hjälpte oss till rätta och berättade gärna hur vi skulle göra för att de skulle passa dem bäst. Barnen utstrålar medvetenhet och samarbetsvilja och tillsammans blir de starka och trygga i sitt funktionshinder. Ett exempel på det är när en av flickorna stolt visade upp sin nya hörapparat när vi bakade tunnbröd.

Förhållningssätt och bemötande

Här följer några goda råd som vi fått av Brukarrådet om vad man kan ha i åtanke när man talar med en person med hörselnedsättningar:

- Placera dig så att ljuset faller på ditt ansikte. Då kan den hörselskadade avläsa dina munrörelser bäst.
- Tala direkt – försök få ögonkontakt
- Se till att du har den hörselskadades uppmärksamhet. Personen måste både se och höra dig när du talar.
- Tala tydligt – inte för fort. Repetera om nödvändigt.
- Använd normal talstyrka.

Att tänka på

- Ljudnivån – sätt gärna tassar på möbler och stora leksaker. Vid tidsresorna lade vi en tras-matta under vårt tidsreselock så att det inte skulle skramla för mycket.
- Låna hörselslinga från Pedagogiska hörselvården
- Gå en kurs i Tecken som stöd, TSS. TSS har samma ordföljd som svenska språket till skillnad emot Teckenspråk, TS som är ett eget språk med till exempel annan ordföljd.
- De allra flest barn som föddes döva idag blir CI opererade tidigt. För dessa barn är det tvåspråkighet som gäller, det vill säga, talspråk och teckenspråk.

Litteraturtips

Dövhet och Hörselnedsättningar – Specialpedagogiska perspektiv. Roos, C, Fischbein, S (red.) Bokserien "Handikapp och samhälle" syftar till att tematiskt presentera aktuella social-vetenskapliga perspektiv på funktionshinder och handikapp för såväl universitets- och högskolestuderande som andra intresserade. Redaktörer för serien är Ove Mallander och Magnus Tide-man, universitetslektorer vid Högskolan i Malmö respektive Högskolan i Halmstad

Neuropsykiatriska funktionshinder

Ett övergripande namn på tillstånd som ger symtom från barndomen är barnneuropsykiatriska funktionshinder. Dit räknas autismspektrumstörningar som innefattar autism och Aspergers syndrom. Även AD/HD och DAMP samt inlärningssvårigheter som dyslexi och generellt det som kallas svag begåvning och psykisk utvecklingsstörning innefattas i begreppet. Symtom som kan vara kännetecknande är stor problematik i samspelet och den sociala samvaron med grupper av barn i samma ålder. Intressen och beteenden som kan vara avvikande i intensitet, begränsning eller tvångsmässighet. Stereotypa rörelsemönster/tics, överaktivitet och koncentrationssvårigheter är också utmärkande. Inlärningssvårigheter, stor motorisk klumpighet, ätstörningar, samt avvikande språklig eller icke språklig kommunikation med röst, gester och blickkontakt kan vara symtom.⁶

Autismspektrumstörning och Aspergers syndrom

Vad kan funktionshindret innebära?

Autism är en hjärnfunktionsstörning som kan vara antingen medfödd eller förvärvad och kan innehålla stora individuella variationer. Diagnoser inom autismspektrum är till exempel Asperger syndrom (AS), högfungerande autism (HFA) eller klassisk autism, vilka samtliga bär på samma grundproblematik. Svårighetsgraden kan yttra sig på många olika sätt och därför behövs olika typer av stöd och anpassningar. Det finns alltså inte en lösning som passar alla. Varje år föds minst två hundra barn med någon form av autism. De flesta av dessa barn är pojkar. Autism är vanligt tillsammans med andra funktionshinder som utvecklingsstörning, epilepsi, syn- och hörselskador.

Aspergers syndrom är en form av autism hos personer med i regel normal eller hög begåvning. Namnet myntades under 1980-talet efter den Österrikiske barnläkaren Hans Aspergers. Minst fyra per tusen grundskoleelever har Aspergers syndrom, varav de flesta också här är pojkar. Orsaken till funktionshindret är än så länge okänt men man anser att ärftliga faktorer kan spela en viktig roll. Forskarna är överens om att psykosociala omständigheter eller speciella upplevelser i barndomen inte orsakar Aspergers syndrom.

Att ha autism/Asperger syndrom (AS) innebär att tänkandet, upplevelser och sättet att bemöta omvärlden är annorlunda än många andra människors. Sättet att uttrycka känslor kan också vara annorlunda, liksom det sätt man reagerar på yttre stimuli. Många har svårt att lokalisera sig och att ta till sig information i miljöer med till exempel mycket syn- och hörselintryck. Att sortera och bearbeta sinnesintryck kan också vara problematiskt. Oftast uppfattas detaljer i tillvaron medan helheter och sammanhang kan vara svårare att identifiera. Eftersom tillvaron uppfattas annorlunda kan det vara svårt att leva sig in i andra människors situation och be-

⁶ www.internetmedicin.se

trakta världen utifrån andras perspektiv. Barn med autism har problem med att leka spontana låtsas- eller rollekar. De tycks inte bry sig om leksaker eller använder dem på ett annorlunda sätt än leksaken är ämnad till.⁷

Egna erfarenheter

Den första klassen av barn med autism som vi tog emot blev en chockartad upplevelse för oss. Vi hade under projektets första halvår främst mött yngre barn med syn- och hörselnedsättningar och barn inom särskolan med utvecklingsstörning som till exempel Downs syndrom. Våra program och aktiviteter med barngrupperna/klasserna hade fungerat mycket bra och vi hade fått ett positivt gensvar från barnens pedagoger.

Stärkta av dessa erfarenheter tog vi, utan att ha satt oss in i funktionshindrets art, emot de autistiska barnen. Vi hade också begått kardinalfelet att vi inte hade haft en tillräcklig genomarbetad planering och dialog med pedagogerna. Detta resulterade i att vi kände oss väldigt handfallna i mötet med barnen och vi hade svårt att nå fram till dem. Det program som vi genomförde var i vårt Lek och lärmejeri med tema från Hage till Mage. Vi genomförde också en tidsresa med tema julen förr i tiden, vilken vi upplevde som lika kaotisk som det tidigare programmet.

Trots att vi själva kände oss väldigt missnöjda med vår egen insats var barnens pedagoger positiva till verksamheten och oss. De ville absolut att vi skulle fortsätta vårt samarbete men med mera tid till gemensam planering och med mindre grupper än vid de första tillfällena. Vi är tacksamma för att de hade tålamod med oss.

Vårterminen därpå påbörjades etapp 2 av projektet och vi hade möjlighet att ta emot klassen igen. Vi samlade pedagogerna till planering och de hade nu hunnit få en bild av vår verksamhet och våra olika typer av programformer och miljöer. Planeringstillfällena blev mycket viktiga för oss. Vi fick lära oss mera om elevernas speciella funktionshinder, vad vi skulle tänka på i bemötandet och hur vi kunde anpassa tidsresan bättre metodiskt efter elevernas olika förutsättningar.

Synpunkter från pedagogerna

Att stimulera eleverna till att bli positiva vid mötet med nya miljöer är ett viktigt mål med besöket hos oss. Pedagogerna påminner oss om att den här gruppen av elever sällan får möjlighet att besöka museet tillsammans med sina föräldrar. Därför anser pedagogerna att det är extra viktigt att de ska ges möjlighet att ta del av Jamtlis utbud. De ser det som viktigt att elevernas möte med Jamtli ska bli positivt med ett värdigt bemötande. Bemötandet är det centrala och i bemötandet är det viktigt att vara lyhörd. Tydliga strukturer i sin vardag är av betydelse för eleverna. Övertydlighet krävs och få tydliga, strukturerade moment. Att uttrycka sig fåordigt med korta begrepp är också centralt. Upprepning är att föredra, liksom att tänka på att inte ha för mycket aktiviteter igång utan att istället fokusera på en sak i taget. Personalen beskriver elevernas funktionshinder som att leva i en dimma. ”– Nuet är redan abstrakt och att dessutom lägga till fantasileken som i tidsresan blir alltför abstrakt för eleverna. De har problem med att i tidsresan ”gå in” i en ny roll och att sedan gå ur den och bli sig själva.”

Tidsresan upplevs för ostrukturerad och det krävs mycket koncentration av eleverna för att fullt ut gå in i upplevelsen. Här och nu är istället nyckelord, där upplevelsen blir central och inte det historiska perspektivet eller faktadelen. Av en av pedagogerna fick vi förslag på ett bildmaterial, ”Lika på lika”, för att underlätta för barnen att strukturera sina intryck och upplevelser av till exempel lekfjösset (se sid 18).

Hur gick vi vidare?

Efter dessa synpunkter reviderade vi tidsresan. Vi hade i princip gjort alla misstag man kunde göra i vårt upplägg. Tack vare pedagogernas erfarenhet och förslag på förändringar kunde vi

⁷ Autism, vad är det? Riksföreningen autism.

komma fram till ett alternativt upplägg som passade eleverna bättre. Vi brukar samla eleverna inne i Hackåsgården för en introduktion om den tid som de ska resa till, samt fördela roller och via vårt magiska lock ”snurra” oss bakåt i tiden. Vi bestämde oss för att ta bort dessa moment som bara skapade förvirring. Istället samlade vi eleverna utomhus och delade upp dem i två grupper som pedagogerna tidigare bestämt. Grupperna skulle inte byta uppgifter med varandra för att undvika att eleverna blev splittrade.

En strålande ide från personalen var ”tidsrepet”. Idéen bygger på att det finns två rep utlagda från den plats eleverna befinner sig på. Repen leder åt var sitt håll, till de platser där aktiviteterna huvudsakligen utspelar sig, i skogen och in till Hackåsgårdens kök. De fattar tag i repen och på så sätt leder dem repet till de aktiviteter som de snart ska uppleva. Struktur och tydlighet skapas via ett rep att hålla i. Fokus på en visuell upplevelse kombinerad med handgriplighet. Det handgripliga blir konkret och därför är det bra med ett rep som eleverna får hålla i och följa till respektive aktivitet. Den planerade tidsresan innehöll ett möte med ytterligare en person, värmlänningen som skulle visa eleverna timmerdoningen och dess förträfflighet. Vi uteslöt denna del av tidsresan eftersom det skulle skapa förvirring med ännu en ny person att förhålla sig till. På pedagogernas inrådan uteslöt vi också att eleverna skulle byta sysslor med varandra eftersom det enbart skulle upplevas förvirrande. Tidsresan avslutades med att eleverna gemensamt följde tidsrepet ut ur Hackåsgården efter att strax innan ha smakat på fettisdagsmaten. De återsamlades på samma plats utanför Hackåsgården som de startade på och där avslutades också tidsresan.

Tidsresan ”Tuta och kör i macken” genomfördes också med hjälp av Tidsrepet som nu ringlade sig från Hackåsgårdens gårdstun upp till Bensinmacken från 1956 och trafikskolan. Vi uteslöt även den här gången momenten med påklädning och rollbyte. Aktiviteternas skiftande innehåll som biltvätt, cykelpumpning och låtsas mopedkörning i cykelverkstaden uppskattades av barnen. Vissa hade lite problem med att trampa lådbilarna men med lite stöd och hjälp av de vuxna gick det bra.

Vårt syfte med att berätta om våra erfarenheter är inte att verka avskräckande på något sätt. Tvärtom har utmaningen att nå fram till de autistiska barnen på deras olika villkor, varit en av de mest stimulerande erfarenheterna i projektet. Med pedagogernas stöd och med gemensam tid till planering skapas bra förutsättningar för att erbjuda barn med autism en positiv upplevelse.

Förhållningsätt och bemötande

”För oss som har autism/Asperger syndrom är
– *sättet att utbyta tankar med andra annorlunda*
– *sättet att samspela med andra annorlunda*
– *vad som upptar ens tankar annorlunda.*

Det kan vara svårt för oss att veta hur man ska inleda och upprätthålla ett samtal och att uppfatta vad som händer i socialt samspel förutom det som sägs med ord. Vi har svårt att avläsa ansiktsuttryck, ironi och tonfall och uppfattar ofta saker väldigt konkret och bokstavligt. Många av oss tycker också att det är jobbigt med ögonkontakt och uppfattar det som sägs bättre om vi inte samtidigt ser någon i ögonen. Vi kan också ha svårt att känna igen ansikten. *Vårt funktionshinder blir ett handikapp i fel miljö och med fel bemötande. Med rätt stöd och anpassningar blir inte funktionshindret ett handikapp*”

(Texten ovan är hämtad från hemsida: www.autism.se)

Att tänka på

Det är viktigt att barngruppen/klassen blir förberedd i god tid på vad som ska hända. Plötsliga förändringar är jobbigt för barnen.

Det uppföljningsmaterial, i tidsresans tema, som vi lämnar till pedagogerna efter att de deltagit i våra aktiviteter passar bättre som förberedelsematerial till eleverna. Det innehåller bland annat bilder att färglägga på trafikmärken som de skulle möta i trafikskolan. Eftersom eleverna nu besökte oss för fjärde gången inom ett läsår var vi och miljön inte helt främmande för dem. De var mer bekanta och kunde relatera till vad som hade hänt de tidigare gångerna som vi träffades.

Var tydlig och konkret i din kommunikation och ge entydig information i logisk ordning, både muntligt och skriftligt. Säg vad du menar och mena vad du säger. Det kan vara svårt att förstå underförstådda budskap.

Undvik uttryck som ”nu brinner det i knutarna” och liknande. Språket tolkas bokstavligt.

Be gärna barnet att återge vad du har sagt, om du är osäker på om innebörden är uppfattad. Förvissa dig om att barnet verkligen har förstått.

Småpratande under en aktivitet kan upplevas mer ansträngande än avkopplande för barnet.

Undvik surrande fläktar och andra störande bakgrundsljud. I vår cykelverkstad på Jamtli finns till exempel en uppställd moped som man kan låtsas starta och gasa så att det låter som en riktig moped. Detta tycker de flesta barnen är jättekul, men inte ett av de autistiska barnen som har svårt för höga ljud. Något vi inte hade tänkt på.

Källor

Autism vad är det? Aspergers syndrom Vad är det? Riksföreningen Autism

Informationsmaterial om autism/Asperger syndrom kan beställas genom Riksföreningen Autism.

Telefon: 08-702 05 80

E-post: info@autism.se

Hemsida: www.autism.se

Utbildning och handledning om autism/Asperger syndrom kan beställas genom Utbildningscenter Autism. Telefon: 08-702 05 40 el. 42

Hemsida: www.autism.se/utbildningscenter

Barn med ovanliga, allvarliga funktionshinder

Vad kan funktionshindret innebära?

Vi kom redan i inledningen av projektet i kontakt med landstingets barn- och ungdomshabitering (se sid 6). Till habiteringen kommer barn och ungdomar som har allvarligare funktionshinder och behöver samordnad hjälp och stöd av olika experter. Vissa funktionshinder kan vara mycket ovanliga och finnas hos högst 100 personer per en miljon innevånare. Under Socialstyrelsens hemsida www.sos.se och deras kunskapsdatabas kan man under små och mindre kända handikappgrupper söka aktuell information om dessa ovanligt förekommande funktionshinder. Syftet med kunskapsdatabasen är också att ge information om det stöd och den service som dessa grupper behöver. En av dessa sjukdomar som leder till omfattande funktionshinder är MLD⁸. Det är en ärftlig fortskridande sjukdom som drabbar hjärnan. Beroende på i vilken ålder som sjukdomen börjar visa sig har den olika förlopp och svårighetsgrad. Huvudreglerna för både vård, stöd och undervisning är kunskap, lyhördhet, individualisering och flexibilitet. Samarbetet med föräldrar och anhöriga är mycket viktigt eftersom de är specialister på att tolka barnets signaler.⁹ Jämfört med övriga landet är MLD vanligast förekommande i Jämtlands län.

Förhållningssätt och bemötande

Barn med utvecklingsstörning behöver tydligare och kraftigare stimuli än ett normalbegåvat barn. Den utvecklingsstörde har betydligt svårare att uppfatta och urskilja sinnesintryck.

⁸ Metakromatisk leukodystrofi.

⁹ Små och mindre kända handikappgrupper, www.sos.se

Våra olika sinnen som Syn Hörsel Lukt Smak Känsel (kinestetiskt-taktil) och Balans (vestibularis) skapar olika sinnesintryck. Dessa sinnesintryck är nervsystemets näring och ger information till hjärnan. Utan riklig tillgång på flera olika sinnesintryck kan nervsystemet inte utvecklas tillfredställande. De olika sinnen kan aktivt stimuleras via medveten sinnesstimulering. Sinnesstimulering handlar om att ge eller att ta emot yttre stimuli (retning).¹⁰

Egna erfarenheter

Under hösten 2006 hade habiliteringen möjlighet att besöka oss med en barn- förälder- och assistentgrupp. Barnen hade diagnosen MLD och var båda rullstolsburna. De sinnen som fungerar bäst hos barnen är hörseln, därefter doft och känsel. Båda barnen har grava synskador. Barnen kan inte äta själva utan får mat via en knapp på magen.

Eftersom det rörde sig om en liten grupp barn på mycket tidig utvecklingsnivå kunde musikaktiviteter och sinnesstimulering vara passande aktiviteter. Tillsammans med ansvariga pedagoger planerade och genomförde vi en musikstund samt bakade pepparkakor. I båda dessa aktiviteter stod sinnesstimuleringen i fokus.

Under musikstunden samlades vi i Hackåsgårdens sal. Rullstolarna placerades i närheten av den öppna spisen där brasan var tänd. Vi sjöng olika julsånger och barnen fick hjälp med att hålla bjällror med sina händer. De fick med hjälp av vår musikpedagog lyssna till olika ljud, som dragspel, gitarr, trummor och sandägg. Musikstunden upplevdes som mycket lyckad och anpassad efter barnens förmåga och förutsättningar. Under pepparkaksbaket fick barnen känna på degen och pepparkaksformarna samt smaka på degen via en tygpåse, som lades in i barnens mun, för att undvika att de sätter i halsen. När pepparkakorna gräddades i järnspisen spreds både värmen och doften till barnen då den nådde ut i rummet.

Det var första gången vi tog emot barn ifrån HAB, vilket gjorde att vi kände oss osäkra i vår roll. Vår uppgift blev att lyssna av, att ge stöd i ett socialt samspel mellan barn och vuxna och att vara till hands för pedagogerna i en för dem och barnen ny miljö.

Pedagogerna hade önskemål om att komma till Jamtli fler gånger och besöka den riktiga ladugården med fjällkor, getter och höns, och att vara i Barnens Mejeri i Milkoland som är en väl anpassad miljö för denna målgrupp.

– Vi behöver ställen som vi kan besöka tillsammans med våra barn, var det en personal som sa. En önskan som vi är en bit på väg för att kunna uppfylla.

Att tänka på

- Att inte gå för fort fram – att ge alla den tid som krävs för att ta in upplevelserna.
- Att individualisera.
- Att avsätta mer programtid till målgruppen och inte boka in andra grupper för tätt inpå.
- Att ha goda marginaler tidsmässigt.

Källor

Socialstyrelsens hemsida www.sos.se

Barn med utvecklingsstörning

Vad kan funktionshindret innebära?

Orsaken till funktionshindret kan vara medfött eller förvärvat via hjärnskada eller sjukdom. Ungefär 38 000 barn, ungdomar och vuxna i Sverige har en utvecklingsstörning.

För barn med utvecklingsstörning som medför intellektuella funktionshinder finns den obligatoriska särskolan. Rätt att gå i särskolan har barn som inte klarar av att genomföra grundsko-

¹⁰ Informationsblad Sinnenas rum, Carina Stenström.

lans krav för godkänt. Det behövs en psykologisk, pedagogisk och medicinsk utredning samt föräldrarnas godkännande för att barnen ska kunna börja i särskolan.¹¹

Särskolan omfattar två parallella skolformer, grundsärskolan och träningsskolan. I grundsärskolan går barn med lindrig utvecklingsstörning. I träningsskolan går barn som inte kan gå i grundsärskolan. I grundsärskolan undervisas eleverna i stort sett i samma ämnen som i grundskolan. Ämnenas innehåll och omfattning ska anpassas till elevens egna förutsättningar. Därför upprättas också en individuell studieplan för varje elev. I Träningsskolans kursplan har man istället för enskilda ämnen, fem ämnesområden; estetisk verksamhet, kommunikation, motorik, vardagsaktivitet och verklighetsuppfattning. En individuell studieplan upprättas också för elever i träningsskolan.

Eleverna har rätt till ett frivilligt tionde skolår för att bredda eller fördjupa sina kunskaper.

För ungdomar med utvecklingsstörning finns gymnasiesärskolan. Den är en avgiftsfri och frivillig skolform. På samma sätt som den vanliga gymnasieskolan erbjuder gymnasiesärskolan nationella, specialutformade och individuella program. De nationella programmen är färre och inriktade på olika yrkesförberedelser. Alla program är 4-åriga. Alla kommuner är skyldiga att erbjuda utbildning till de ungdomar som inte har förutsättningar att gå i gymnasieskolan.¹²

Antalet elever i särskolan har ökat betydligt sedan 1990-talet. Ökningen handlar främst om elever i gränzonen mellan grundskola och särskola. Skolverket har i december 2006 publicerat sin studie "Kommunernas särskola – elevökning och variation i andel elever mottagna i särskolan". Där kan man läsa vad de vanligaste orsakerna kan vara: kommunaliseringen av särskolan, ett förändrat arbetssätt i skolan med mer betoning på enskilt arbete och fler diagnoser inom autismspektrat är några av dem. Andelen elever i särskolan varierar mellan olika kommuner. Studien konstaterar att hur kommuner förhåller sig till elevers olikheter har stor betydelse för mottagandet i särskolan. Men även sättet att mäta och tolka en utvecklingsstörning, skiljer sig åt. – Kommuner med låg andel elever i särskolan har god överblick, väl inarbetade rutiner och tydliga ambitioner med skolgången för elever med svårigheter, säger Karin Wahlström, ansvarig på Skolverket för en studie om särskolans elevökning.¹³

Integrering

Målet med integreringen i skolmiljön är att bygga upp relationer, hitta samspelssituationer där barnen kan lära känna varandra bättre och få delaktighet i gruppen. Det är också att utveckla barnens sociala kompetens, samspel, förhållningssätt och förståelse för handikapp, och att alla har lika rätt till ett bra liv. Särskoleeleverna deltar i allt som de övriga barnen gör i klassen, men ibland med anpassat material beroende på kunskapsnivå och utifrån individuell förmåga. Man använder till exempel teckenkommunikation och digitala bilder vilket tränar minnet och stimulerar språkutvecklingen. Det egna berättandet stimuleras på detta sätt och barnen dokumenterar sina upplevelser i bildmappar.

Metoden att använda sig av pictogrambilder används dagligen. Pictogram är ett visuellt språk i svartvita bilder för personer som saknar förmåga att till exempel tala, skriva eller läsa. Man kan använda pictogram till att få struktur på dagen och på så sätt underlätta barnens tidsuppfattning.

¹¹ Temadag Skolan – med inriktning mot barn och ungdomar med speciella behov, 14 november 2002, Östersund.

¹² www.skolverket.se

¹³ www.skolverket.se-nyhetsbrev dec 06.

Här ska posten sorteras! Foto: Lillemor Fridell.

Egna erfarenheter

Integrerade särskoleelever

Genom Östersunds kommuns Elevhälsa har vi nått klasser som har särskolebarn integrerade. Det har varit viktigt att erbjuda hela gruppen möjlighet att komma. De funktionshindrade barnen måste få känna sig trygga och komma med sina kamrater och tillsammans med sina egna pedagoger. Det som prioriteras vid integreringen av särskoleeleverna är det sociala samspillet. Våra erfarenheter av denna målgrupp har tydliggjort behovet av att inte arbeta med för stora klasser. Då kommer särskoleeleverna till rätta på ett bättre sätt. Om tempot blir för högt och aktiviteterna för många kan det bli problematiskt för särskolebarnen att fokusera. Under programmet "tidsrepet" som utspelade sig i bland annat trafiklekskolan upplevde pedagogerna att den avsedda tiden var alltför kort. När barnen precis kommit på hur de skulle köra bilarna var tiden slut.

Det är bättre med mer tid till varje aktivitet istället för många olika korta aktiviteter.

– Att hitta inspirerande miljöer där barnen kan leka underlättar för oss i vårt arbete med att integreringen ska fungera. I Hackåsgården på Jamtli har barnen lättare att samspela med varandra dels för att det är en liten grupp, dels för att miljön är så annorlunda. Det finns inga givna regler för hur något ska vara. Alla får känna sig behövda genom att dockan Johan ber dem om hjälp. Att inta en annan roll då man får tidstypiska kläder och ett annat namn är positivt för alla barn, det gör många gånger att de vågar agera mer.

Lillemor Fridell, Mimergården

Äldre grundsärskoleelever från 10 år, elever i träningsskola och gymnasiesärskola

Eftersom vi främst vände oss till äldre elever under projektets sista år har vi haft upprepade besök från grundsärskolan, träningsskolan och gymnasiesärskolan. Många av eleverna från träningsskolan har utvecklingsstörning i kombination med olika tilläggshandikapp till exempel cp-skador, rörelsehinder, hörselskador och autism. Några kommunicerar verbalt och några endast med enstaka ord. Istället använder och förstår de eleverna tecken. Inför besöket hos oss förbereddes eleverna väl av sina pedagoger om vart de skulle och vad de skulle få uppleva. Att känna trygghet inför vad som komma skall är viktigt för eleverna. Därför är också upprepade besök av stor betydelse. Eleverna blev allt mera trygga i vår miljö efter varje tillfälle de besökte oss. Vi kunde också relatera till deras tidigare besök och vad de då hade upplevt hos oss. Eleverna från sarskolan och gymnasiesarskolan kunde återberätta vad de gjort under förra besöket och en naturlig dialog skapades mellan oss. Det blev en repetition av föregående besök som anknöt till nästa tema som de skulle få uppleva. Vi upplevde också att pedagogerna kände sig allt mer trygga både med programmets metodik, upplägg och med oss. De vågade ge sig hän allt mer i dramaleken.

Introduktionen till Tidsrepet- Tuta och kör i macken genomfördes mestadels utomhus på Hackåsgårdens gårdstun. Men under maj månad har vi många besökare i övrigt på området och det kunde ibland vara svårt att hålla en introduktion med andra besökare kretsande runt omkring. Därför valde vi att även hålla vissa introduktioner i Hackåsgården för att underlätta för eleverna att fokusera. Att kunna anlägga tidsperspektiv med denna målgrupp är svårt. Men genom att konkretisera med deras pedagoger som levande exempel blev det lättare. – På 1950-talet var Bertil och Inger små, de hade inte ens börjat skolan. Att vara tydlig och konkret, nästan i överkant, var nödvändigt. De brev som eleverna skulle söka efter som skulle leda dem till den tid när Bertil var liten på 1950-talet var gömda längs efter tidsrepet. Under introduktionen visade vi hur breven såg ut, allt för att tydliggöra.

Aktiviteter i både Tidsrepet och Jultidsresan fungerade mycket bra för dessa målgrupper. Att tvätta bilen och putsa koppar i jultidsresan var tacksamma uppgifter eftersom de gav snabba och synliga resultat. Under jultidsresan fick eleverna även såga ved samt hacka enris-barr. Det var passande uppgifter eftersom eleverna är äldre och har större fysisk styrka. Även för tränings-skolans elever var betoning på praktisk aktivitet viktigt för eleverna. För mycket fakta hade varit för avancerat för eleverna att ta till sig.

Under jultidsresan bytte inte eleverna sysslor med varandra. Eftersom det var tillräckligt många skiftande sysslor både inom- och utomhus ansåg vi att det skulle upplevas splittrande. Eleverna kände sig trygga när de fick möjlighet att stanna upp, utforska, prova samt upprepa aktiviteterna under en längre stund. Dessutom var det praktiskt problematiskt med all på- och avklädning. Det vi däremot ångrade att vi inte tagit med var någon form av smakupplevelse som hör julen till. I programmet pepparkaksbak stod däremot sinnesupplevelserna i fokus när det bakades och smakades pepparkakor som gräddats i järnspisen i Hackåsgården. En fin avslutning på jultidsresan var elevernas egen sång med tecken av "Nu tändas tusen juleljus" framför brasan i salen.

Bilder är ett sätt för eleverna att kunna minnas och återuppleva vad de varit med om. Händelseförloppen och aktiviteterna i våra program fotodokumenteras digitalt av elevernas pedagoger. Bildcollagen används i skolan som ett uppföljningsmaterial och skickas även med eleverna hem.

Förhållningssätt och bemötande

Ett självständigt liv

Många människor har en lindrig utvecklingsstörning. De kan bo självständigt i egen lägenhet, ha ett arbete eller daglig verksamhet och delta i samhällslivet. De kan läsa sådant som är skrivet

på ett lätt språk, de förstår sig på pengar men kan ändå ha svårt att räkna ut hur mycket lönen räcker till. Med sådana saker kan de behöva hjälp.

Stöd i vardagen

Andra barn och vuxna med utvecklingsstörning kan tala och förstå sådant som är enkelt och som hör ihop med deras vardagsliv. De behöver stöd av människor som ser till att de har det bra och hjälper dem med till exempel mat, kläder, tider och pengar och att de får tillgång till personliga begåvningsstödjande hjälpmedel.

Samma känslor

Hos en del människor innebär utvecklingsstörningen att de inte kan tala, utan visar sina känslor och sin vilja med kroppen, rösten och ansiktsuttryck. De behöver mycket hjälp av människor de känner väl. Även om man har en svår utvecklingsstörning är man glad och ledsen som alla andra, känner ilska och längtan, har sin favoritmusik och sina älsklingsrätter. Många har flera funktionshinder och det är naturligtvis viktigt att få personligt stöd och bra hjälpmedel för att kunna röra sig, kommunicera och så vidare ¹⁴.

Att tänka på

En av de erfarenheter som vi starkast bär med oss är upplevelsen av elevernas positiva inställning. De första trevande mötena med eleverna byts snart ut mot ett nyfiket, förväntansfullt möte där eleverna är allt mer delaktiga.

Att som museipedagog kunna vara flexibel, lyhörd och kunna möta eleverna på deras olika utvecklingsnivå är av betydelse.

Eftersom eleverna har varit i ålder från 10 år upp till 20 år krävs det mera fysiskt utrymme för att genomföra vissa av aktiviteterna. Rullstolar och andra hjälpmedel tar också plats. Dessutom har eleverna många vuxna med sig som kräver sitt utrymme.

Många av eleverna tecknar och där hade vi önskat att vi hade kunnat kommunicera bättre om vi hade varit mera kunniga i teckenspråk. Men med stöd och hjälp av elevernas pedagoger har kommunikationen flutit på bra.

Sist men inte minst vill vi slå ett slag för humorn, leken och den där "glimten i ögat" som har funnits med som en viktig beståndsdel i programmen. Att med elever i den här åldern kunna skoja med en av pedagogerna som har fått rollen som Jöns, den late drängen som är begiven på kvinnfolk och mat, är tacksamma schabloner att improvisera kring. Att närma sig ämnen där vi skämtar om relationer och där pedagogerna leker med verkar ha uppskattats mycket av eleverna. Dessutom har vi haft förmånen att arbeta tillsammans med mycket livfulla och lekfulla pedagoger som förmedlat en positiv och lustfylld upplevelse till eleverna. Att leka blir man aldrig för gammal för!

Källor

www.skolverket.se

www.fub.se

Barn med behov av särskilt stöd

Elevhälsans resurscentra

Genom kommunens enhet Elevhälsan har vi kommit i kontakt med Resursskolan, ett resurscentra för att hjälpa barn i behov av särskilt stöd. I Resursskolan tränas barnen i att fungera i olika sociala situationer samtidigt som de också deltar i den ordinarie undervisningen på Resursskolan. Det innebär en spännande utmaning för oss att möta en pilotgrupp från Resursskolan. Efter ett första planeringsmöte bestämde vi oss för att göra om introduktionen på

¹⁴ Föreningen för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna, www.fub.se

Tidsresan till bagarstugan. Vi ville att tidsresan skulle innehålla flera utmaningar och vara mera avancerad för att den på så vis bättre skulle överensstämma med pojkarnas ålder. Mysterier är alltid kittlande och att lösa gåtor är spännande! Under introduktionen fick därför pojkarna veta att vi hittat en mystisk, gammeldags resväska i stugan, en väska som inte fanns där dagen innan. I väskan låg ett brev, som en av pojkarna läste utan större problem. Där låg också tre märkliga föremål som barnen under tidsresans gång skulle försöka komma på vad de hade använts till och av vem. Pojkarna blev mycket intresserade och var ivriga på att bege sig iväg på tidsresan för att hitta lösningen. Tidsresan introducerades på så vis på ett naturligt sätt eftersom en resa i tiden var nödvändig för att hitta lösningen. I bagarstugan var pojkarna snabba på att ta till sig hela processen av hantverket ”tunnbrödsbak”. Glädje, nyfikenhet och lust fanns hos dem hela tiden! – Det här var jättekul, vi vill baka flera gånger. Vi kommer tillbaka! var deras egna kommentarer.

Avslutningen med tillbakasnurrningen och genomgången av brevets frågeställningar löstes galant av barnen. Utdelningen av uppföljningsmaterial var en höjdpunkt då pojkarna var så intresserade av att dela med sig av materialet till sin kompis som inte kunde följa med. Planeringsmötena med barnens pedagoger var oerhört viktiga. Under dessa fick vi reda på hur viktigt det var att barnen ställdes inför olika samarbetsövningar, i alla möjliga situationer, något som vi hade i åtanke under genomförandet av tidsresans aktiviteter. Sammanfattningsvis kan man säga att barnen var aktiva, nyfikna och undersökande, snabba på att ställa uppföljande frågor och att dra egna slutsatser.

Förskolegrupper – integrerade barn med behov av särskilt stöd

Ett antal förskolegrupper har också deltagit i programmen: tidsresan till bagarstugan och Tidsrepet- Tuta och kör i macken. Några av dessa grupper har haft barn med behov av särskilt stöd i sina grupper. Vid några tillfällen har det hänt att trots att vi frågat personalen vid bokningstillfällena om det är något speciellt vi ska tänka på i vårt bemötande av barnen har vi fått knapphändig information. Vi tror att det kan ha berott på att många av de grupper som bokar består av ”sammanslagna” grupper från olika avdelningar och ibland även från olika institutioner. Konsekvensen kan då bli att den personal som är ansvarig för barnet med behov av särskilt stöd inte har råkat tala med oss vid bokningstillfället och därför har vi gått miste om informationen. Vi kommer i fortsättningen att vara mera tydliga och be att få tala med ansvarig personal. Allt för att vara bättre förberedda och kunna bemöta eleven på ett bättre sätt.

Framtida utvecklingsidéer

Förslag på projekt tillsammans med målgruppen barn med synnedsättningar

I kontakten med rådgivarna på Specialpedagogiska har en idé vuxit fram som skulle kunna leda vidare till en gemensam ansökan av sis-medel där Jamtli, Elevhälsan och några utvalda kommuner i länet skulle kunna ingå. Rådgivarna i Östersund inom syn som deltagit i tidsresorna har föreslagit att ett kommande projekt bl a skulle kunna innehålla:

- Framställning av förberedelsematerial eller uppföljningsmaterial om förr i tiden till tidsresorna på punktskrift, förstorad text samt med bilder där kontrasterna i bilderna framhävs. I samarbete med en barnboksillustratör skulle denna typ av litteratur kunna produceras som bekräftelse på det barnen upplevt i tidsresorna.
- Framtagning av ett samlat tidsresepaket för barn med synnedsättningar, som fördelas under ett helt läsår, där samma grupper återkommer kontinuerligt och får uppleva årstidsväxlingar knutet till arbetsåret förr. Värdegrunds- mångfalds- och socialt perspektiv samt begrepps- bildning inom olika ämnen skulle vävas in i tidsresans innehåll, beroende på barnens intresseområden och rådgivarna, pedagogernas önskemål.

Kontakten med Specialpedagogiska Institutet bibehålls efter projekttidens slut och möjligheten att göra en gemensam ansökan undersöks vidare.

Förslag på projekt tillsammans med barn och ungdomshabiliteringen

Under 2005 gjorde vi ett studiebesök hos barn och ungdomshabiliteringen på Frösön för att ta del av deras satsning på sex olika rum, så kallade "Sinnenas rum". I olika rum stimuleras gravt funktionshindrade barns sinnesupplevelser. I de olika sinnesrummen får barnen ge och ta emot olika slag av sinnesstimulering. Olika sinnen fokuseras i de olika sinnesrummen som t ex känsel, lukt, hörsel, smak och syn. Metoden grundar sig på ett arbetssätt som kallas Snoezelen och som utvecklades i Holland på 1970-talet för funktionshindrade barn och vuxna. Snoezelen-metoden har visat sig mycket positiv för att främja:

- Kommunikation- för att få barn och vuxna mera delaktiga, de har möjlighet att själva påverka ett händelseförlopp.
- minskad stress både hos barn och föräldrar.
- skapa känsla av egenvärde.
- öka uppmärksamhet och förmåga att koncentrera sig.
- bygga upp bra relationer.
- kompensera ett nedsatt sinne genom att förstärka ett annat.

Habiliteringen har för sina sinnesrum inspirerats av synpedagogen Lilli Nielsen från Danmark, bland annat hennes sätt att arbeta med bruket av vardagsföremål i pedagogiska situationer.

Från habiliteringen har man föreslagit att Jamtli skulle kunna göra en liknade "Sinnesslinga" i anslutning till museets utställningar riktad till gravt funktionshindrade barn. Museet har redan upplevelsebaserade utställningar varför det på ett relativt enkelt sätt skulle kunna anpassas till målgruppen. Sinnesslingan skulle vara självgående och kunna besökas under museets ordinarie öppettider av målgruppen tillsammans med sina assistenter eller föräldrar. Den skulle rikta sig till en bred målgrupp av både barn och vuxna. Det som är bra för funktionshindrade är bra för alla! Vi ser det som ett spännande förslag och kommer fortsätta föra diskussioner kring detta med Barn- och Ungdomshabiliteringen.

Avslutande summering

Projektet Tillgänglighet och bemötande har gett Jamtlis pedagogiska verksamhet ovärderliga nya erfarenheter som kommer få betydelse för våra möjligheter att i framtiden ta emot och samverka med grupper med olika typer av funktionshinder.

Sammanfattningsvis kan man säga att projektet bidragit till:

- Att ett nätverk av kontakter skapats bland organisationer/myndigheter som arbetar med funktionshindrade barn på både lokal, regional och statlig nivå. Detta gör att vi nu på ett löpande sätt kan få en bild av vilka behov som finns bland olika grupper, samt hur vi bäst tillgängliggör Jamtli för dem.
- Att ett stort antal av våra pedagogiska program prövats för olika typer av funktionshinder och att vi därmed har en "programbank" att välja mellan när grupper hör av sig till oss.
- Att vårt arbete med att anpassa Jamtlis kulturhistoriska lekmiljöer för brukare med olika funktionshinder intensifierats och fått ett mycket tydligare fokus än tidigare.
- Att vi tack vara de nya erfarenheterna i anslutning till varje funktionshinder nu kan formulera för oss själva, samt inför omvärlden, hur vi pedagogiskt går tillväga i vårt arbete och hur vi konkret kan anpassa våra program till olika typer av funktionshinder.

- Att nya förslag till framtida samverkansprojekt uppstått.
- Att våra nya erfarenheter kan spridas till andra aktörer, till exempel andra museer, dels genom ett seminarium den 6 februari 2007, dels genom denna rapport.

Avslutningsvis vill vi tacka alla vi kommit i kontakt med i samband med detta projekt, inte minst alla fantastiska barn som deltagit och med sin närvaro bidragit till så mycket ny kunskap. Vi hoppas att denna nya kunskap ska komma dem själva, och många andra barn med funktionshinder, tillgodo i framtiden!!